

Anmeldelser

**Lars H. Schubert og Johann Runge (udg.): Barn og ung
i Flensborg 1890–1920.**

335 s. ill. (Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig).

Et af de sidste arbejder, afdøde bibliotekslektor Poul Kürstein fik fra hånden, var udgivelsen af en samling tidstypiske erindringer »Barn i Flensborg 1890–1920«. Det viste sig, at en sådan antologi i forbindelse med et godt billedvalg fik et bredere og mere nuanceret indhold, ikke mindst socialt, end selv den mest alsidige enkeltstående erindringsbog normalt er i stand til at give. Desuden viser erfaringen, at barndomsrerindringerne ofte er de bedste i memoirelitteraturen.

Kürstein nåede da også at skitsere en fortsættelse, men det blev hans efterfølger, dr. Johann Runge, i samarbejde med fhv. kontorchef Lars Schubert, der kom til at samle trådene, og som på den sydslesvigske afstemningsdag, 14. marts 1977, kunne udsende 2. bind i serien. Tidsmæssigt er beretningerne nu nået op til mellem- og krigstiden 1920–45, og ved at tilføje et »og ung« i titlen er rammen udvidet til også at omfatte ungdoms- og udviklingsår.

Derved kommer bogen stort set til at falde i to dele. De ældste af de ialt 9 fortællere, f. eks. Wilhelm Iversen og Lars Schubert, lægger hovedvægten på barndomsoplevelser. Fulde af fortællerglæde udstyrer de det erindrede med værdifuld lokalkolorit, trækker Flensborgs daværende originaler frem til beskuelse og bidrager til belysning af datidens sociale kår. Endvidere har Schubert skrevet med på »Flensborg Avis« historie, set med typograflærlingens øjne, altså i høj grad oplevelser indefra.

De yngre bidragsydere lægger meget naturligt tyngdepunktet i 1930'ernes økonomisk og politisk omskiftelige decennium. Det træder klart frem, at det i en tid med så mange brogede livsmønstre, med propagandaens brøl i ørerne og de forenklede standpunkter betød noget at have et åndeligt ståsted. Dette faste punkt var det danske. Sagt mere konkret: den danske skole, den danske ungdomsbevægelse, spejderlivet til lands og til vands osv. Alt dette bandt familier og

grupper sammen til et fællesskab. Med en omskrivning af et ofte hørt citat var det måske lettere at være dansk dengang, fordi det endnu var forholdsvis svært.

Uden forklejnelse af folkeskolens betydning må man i vurderingen af den danske pædagogiske indsats i disse år skrive Duborg-Skolen med store bogstaver. Det har bogens udgivere iøvrigt også villet understrege ved at vælge den røde, slotsagtige bygning på banken som omslags- og titelbladsbillede. Slår man op i personregistret, får man et tilsvarende stærkt indtryk af, hvor ofte Duborg-Skolens lærere er nævnt som »hovedpersoner« med periodens to rektorer, dr. Andreas Hanssen og Bernhard Hansen, på førstepladsen. Hvad skolen har betydet for danskhedens genrejsning under barske vilkår, er et af bogens mange talende vidnesbyrd.

Men der er balance i tingene. Vi hører også om den tyske skole i Flensborg. Ejendommeligt nok er det antologiens eneste »rigsdanske« forfatter, professor, dr. theol. Bent Noack, der kommer med et væsentligt budskab fra den tyske lejr. Som søn af en dansk præst i Flensborg, den tidligere havnearbejder og senere biskop i Haderslev C. W. Noack, havde Bent Noack en slags diplomatisk status. Det var ikke ham, der i givet fald skulle i krig for Adolf Hitler. Han havde mulighed for at vurdere nazismen objektivt og bliver derfor den, der blandt samtlige bidragydere stærkest og klarest kan give udtryk for en slags epokebevidsthed. Bent Noack valgte af praktiske grunde at forlade Duborg-Skolen for at tage den klassisk-filologiske studentereksamen på Altes Gymnasium i Flensborg. Han fortæller om, hvor prompte Hitlers magtovertagelse i januar 1933 fik virkning selv i de mindste detaljer:

»Da man kom i skole om morgenen den 31. januar 1933, var det sket. Den verdenshistoriske begivenhed blev omtalt med begejstring og forventning. Og så gik det slag i slag. Et »Heil Hitler« blev indført som indledning og afslutning på hver time, udbragt i stående stilling og med oprakt højre arm af lærer og elever.«

Det kan lyde slemt nok, men Noack bliver ikke stående ved de ydre attituder. Tværtimod giver de år, han oplevede på et tysk gymnasium i nazi-årene, ham anledning til at sætte ret og skel mellem tysk og dansk i grænselandet. »Hvis nogen forestiller sig et tysk gymnasium i de år (1931–1935) som en prøjsisk kaserne, må de tro om igen ... Skoleformen var forbavsende smidig, og det var omgangsformen mellem lærere og elever også.« Tilvalget af fag var overordentlig omfattende, og eksamen foregik på en »særdeles afslappet måde«. Bent Noack konkluderer, at Altes Gymnasium for ham var en del af baggrunden for at opleve den politisk så afgørende periode 1931–35, Weimarrepublikkens sidste to og nationalsocialismens første to år. Noget, der dog kom helt bag på forfatteren, var jødehadet.

Men tilbage til den danske skoles udstrålingskraft. Kredsen omkring Duborg-Skolen går igen i forskellige danske foreninger og klubber, de træffes også i diverse »forklædninger« i de medtagne fotos – med den vemodige tilføjelse, at altfor mange af dem blev derude på slagmarkerne. Helmut Leckband giver f. eks. i sin artikel den rystende oplysning, at han allerede under felttoget i Polen i 1939 »bar langt over halvdelen af mine klassekammerater til graven – de var faldet 'für Grossdeutschland'«. Leckband strejfer videre det hypotetiske spørgsmål, om en dansk sydslesviger i disse år, da det trak op til krig, skulle have taget imod dansk eller svensk asyl for at undgå tysk krigsdeltagelse. Leckband fik tilbuddet under et ophold i Svendborg kort efter, at han var blevet indkaldt. »Vi kan skaffe dig til Sverige,« sagde en god ven. – »Gør din pligt,« sagde en anden dansker – »det vil blive drøjt, men der vil komme en dag, hvor du vil være lykkelig over, at du gjorde det«. Leckbands kommentar i dag: »Det rev og sled i mig.« – Også Ingrid Nørgaard, f. Jensen, strejfer den eksistentielle problematik. Da hun og hendes daværende mand, Hans Harck, vendte tilbage fra en rejse i Sverige i sommeren 1939, blev de modtaget i København af forældrene, journalist J. N. Jensen og hustru, »Flensborg Avis«. Jensen sagde en passant til sin svigersøn: »Du er klar over, at det ser mørkt ud. Der kan gives jer asyl i Danmark. Der er en mulighed for jer, endnu kan det nås.« Harck ikke så meget som overvejede tilbuddet – og faldt.

At det her drejede sig om en problematik på liv og død – den klassiske konflikt mellem pligt og tilbøjelighed – må ikke forlede til det indtryk, at dette afsnit af bogen om Flensborgs unge i nazi-årene svælger i heroisme og drivende sentimentalitet. Tværtimod slår H. Leckband en resignerende tone an allerede i sin overskrift »Det kunne have været værre«. Og Leckband fik dog sin sag for som soldat under hele krigen og siden som russisk krigsfange i mange år.

I en anmeldelse af overskuelig længde er det ikke muligt at give et referat af samtlige ni indlæg. Heri ligger ikke en kvalitetsvurdering. Bogen indeholder andre personlige minder, nedskrevet af Ruth Ramsing, f. Simonsen, Hans Paulsen »Fra tysk skoleelev til dansk spejderdreng« og Annelise Johannsen, født Møller: »Mit store ønske: at gå i dansk skole.« Til denne antologi slutter sig, som noget helt ekstraordinært, Karin Johannsens selvbiografiske digtsamling »Sindelag«. Hun skildrer brydningerne omkring en ti-årig piges overgang til den danske skole og udviklingen frem til den endelige forankring i det danske. Facit bliver: »At vende tilbage / ville være bedrag.« Men det var nu slet ikke så ligetil, »int' så einfach«, som det hedder på sønderjysk. Utvivlsomt har den lyriske form hjulpet Karin Johannsen til at udtrykke det dunkelt tænkte, der må have lov til at blive stående som det dunkelt sagte.

Eskild Bram.

Hans S. Bruun: På døds-march gennem Hitlers Tyskland.

Udgivet af Nationalmuseet 1976. Redaktion Jørgen Mågård. 96 sider.

I årene umiddelbart efter krigens afslutning kom der en del bøger om modstandsbevægelsen. Dels om fantastiske og farefyldte aktioner, men tillige om den bitre skæbne, der ramte dem, der blev taget til fange af Gestapo, og som efter forhør, ofte med tortur, måtte vandre gennem fængsler og lejre for til sidst at blive deporteret til de tyske koncentrationslejres helvede.

De, der gik ind i modstandsarbejdet for at bekæmpe nazismen og den tyske krigsmaskine, var vel vidende om prisen. Besættelsesmagten havde klart kundgjort »spillets regler«, så arrestationer og fængsling og dødsdom var noget, der måtte regnes med.

Men de midler og metoder, Gestapo anvendte, var af en sådan art, at man ikke havde forestillet sig det muligt. Man havde hørt om koncentrationslejre, men en så konsekvent råhed og ondskab, som fandt sted, lå faktisk uden for normal fatteevne.

Med en afstand på 35 år har museumsbetjent Hans Bruun fået begivenhederne så meget på afstand, at han har ønsket at nedskrive, hvad han har været igennem, og det er rystende læsning.

Vi følger fortælleren fra de relativt fredelige dage på gården ved Ribe, hvor han sammen med en gruppe begynder det første spæde modstandsarbejde. Så følger arrestation, forhør og ophold i Horserød og Frøslev. Så længe begivenhederne udspilles inden for Danmarks grænser, er forholdene bortset fra frihedsberøvelsen og uvisheden om fremtiden, til at bære. Sult og nød kendes ikke.

Imidlertid – på trods af tyske løfter herom – begynder deportationerne, og Hans Bruun er blandt de første 195 mand fra Frøslev, der den 15. september 1944 sendes mod syd til Neuengamme.

Neuengamme hørte til blandt de største af det tredje riges mange lejre. Herfra blev fangerne ofte sendt videre på udkommando til mindre, men ingenlunde bedre lejre.

Hans Bruun kom efter et kort ophold i Neuengamme til den ene af de to lejre, der fandtes i Sydslesvig, Schwesing ved Husum. Der var ialt 40 danske, der var med på denne udkommando, og i de tre måneder opholdet varede her, bukkede mere end en fjerdedel under for den umenneskelige behandling, de blev udsat for. Blandt denne fjerdedel var lektor Åge Rosenkjær, der som en af de første i Tønder blev arresteret for illegalt arbejde i 1943.

Efter tre måneders hårdt arbejde i våde pansergrave, hvor fangerne var udsat for prygl og bestandig kulde, ophæves lejren, og fangerne sendes atter til Neuengamme. – Som Ladelundlejrens dystre kapitel er beskrevet i Sønderjysk Månedsskrift, ville det være rigtigt om der også – mens tid er og begivenhederne endnu huskes på egnen – blev skrevet Schwesinglejrens historie.

I Neuengamme »fejres« julen, og beretningen går videre om menneskelig nedværdigelse, foragt for liv, mishandling, sult og sygdom. Vi møder en uhyggelig råhed og afstumpethed hos såvel vagtmandskab som hos overfangerne, kapoerne, der for selv at høste en beskedent gevinst slår løs på medfanger.

I modsætning hertil forbløffes man over den menneskelige tilpasningsevne, der parret med livsvilje, gør det muligt at overleve, trods prygl, trods en bestandig sult og trods timelange appeller i bidende kulde, hvor fangerne kun var iført tynde, lasede fangedragter.

Man imponeres over, at der findes ressourcer i en sådan grad hos mennesker, at ikke alle går til. Det er imidlertid ikke nok med vilje og håb om at overleve. Det fremgår tydeligt af bogen, at der også skal held til.

Støder sygdom til, er udgangen oftest døden, og dermed er der åbnet for »den eneste udvej fra lejren« gennem krematorieskorstenen.

Hans Bruun giver udtryk for den enorme betydning, pakkerne fra Røde Kors havde for de danske fanger, og selv om SS-vagterne først tog deres told, så var der stadig varmt undertøj, mad og cigaretter. Fødevarerne kunne være et kærkomment tilskud til roesuppen, og tobakken kunne bruges til at skaffe visse lettelser i hverdagen. Endelig var der også en moralsk støtte i pakkerne. Fangerne kunne mærke, at de ikke var glemt.

Røde Kors og Folke Bernadottes indsats kan næppe overvurderes. Man tør dårligt tænke på, hvor mange danske og norske fanger, der aldrig var kommet hjem uden hjælpen fra Røde Kors og de hvide busser.

Harde opholdet i Schwesing været en tid, hvor man syntes, at nu var målet for, hvad et menneske kan udholde, nået, så var det dog intet mod det, Hans Bruun endnu skulle igennem på en rullende kommando, SS Baubrigade. Fangerne boede i kreaturvogne, der fra nord til syd kørte gennem Tyskland, for i udbombede byer og jernbanestationer at udbedre de skader, som det allierede luftvåben anrettede i det slagte Tyskland. En umulig opgave, og den nytte, de af sygdom og sult mærkede fanger kunne præstere, var minimal. Da rejsen ender i KZ-lejren Ebensee er Hans Bruun den eneste dansker. De 35 kammerater, han havde ved starten, er enten døde eller ført til anden lejr. Bogens to sidste kapitler gør nok særligt indtryk på læseren, måske forårsaget af den skærende modsætning i indholdet.

I »De lange knives nat« fortæller Hans Bruun, hvorledes fangerne efter lejrens befrielse af amerikanske styrker gør regnskabet op med kapoerne. Nazismens ondskab har nået at sprede sin sæd i dem, der netop var gået ind for at bekæmpe nazismen og alt dens væsen. Det er måske forståeligt, at hævnfølelsen har været stor hos disse fanger, der gennem måneder og år er blevet pint og plaget, men det er ondt at læse.

»Hjemrejsen« derimod beskriver menneskers hjælpsomhed på turen tilbage til Danmark via Frankrig og Belgien, hvor det danske konsulat forsyner Hans Bruun med papirer, og hvad han ellers havde brug for, og »hvor jeg igen kunne tale og blive forstået på dansk –«. Så bliver der flyvelejlighed til København, hvor Bruun mødes med en gruppekammerat, og sammen følges de det sidste stykke vej gennem det uskadte Danmark til hjemmet. »Jeg var hjemme igen. Det var ikke til at fatte.«

Godt at dette sidste kapitel kommer med, så man ikke kun sidder tilbage med sindet fyldt af lidelse og djævelsk ondskab.

Hans Bruun er måske ikke den helt store fortæller, men stoffet er dramatisk nok i sig selv. Det er en nøgtern beretning uden had og bitterhed, og dette sidste gør den ikke mindre værdifuld.

Poul Andersen.

Sønderjyske historikere efter 1864.

Redigeret af Johan Hvidtfeldt, Peter Kr. Iversen og Dorrit Andersen. – Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 44, Åbenrå 1976. 166 sider.

Historisk Samfund for Sønderjylland markerede sit 50-års jubilæum ved at udgive »en samling biografier af sønderjyder, der har gjort en indsats i det historiske arbejde såvel på det folkelige som på det videnskabelige plan«. En afgrænsning af denne personkreds vil altid være forbundet med vanskeligheder. Styrelsens og redaktionsudvalgets diskussioner resulterede i »at bogen skulle omfatte alle betydelige fag- og amatørhistorikere, der havde haft deres virke efter 1864, og som var døde ved redaktionens slutning januar 1974«. De biograferede skulle enten »have været dansksindede eller have skrevet på dansk om sønderjyske emner«, og de »skulle være født i landsdelen eller have haft en væsentlig del af deres livsgerning dér«. Ved hjælp af disse 8 enten-eller-kriterier fandt redaktionen frem til 144 sønderjyske historikere, blandt dem omtrent 10 »fag«historikere og ca. 134 amatører. Mellem dem er der syv eller ni tysksindede; dette lille antal skyldes nok det før nævnte sprogkriterium. Værkets tre redaktører tegner sig for de 52 af bidragene. Fhv. viceskoleinspektør Werner Christiansen har skrevet 18 biografier. De nitten andre skribenter har leveret mellem to og syv artikler. Bidragenes gennemsnitslængde er på én bogside på omtrent 2050 typeenheder, dvs. det er små, stærkt koncentrerede levnedsløb, der i indledningen giver oplysninger om den biograferedes personlige data, hans forældres navn og stillinger, hans ægtefælles navn og herkomst; i artiklens hovedafsnit skildres den biograferedes uddannelser, stillinger og især hans eller hendes (fem damer er blevet taget med i rækken af sønderjyske histo-

rikere) historisk-litterære virksomhed. Ved de fleste biografier anføres til slut den vigtigste litteratur om den biograferede. Disse litteraturhenvisninger er nok bogens svageste del. Der henvises hverken til Krak's Blå Bog eller til Dansk Biografisk Leksikon, formodentlig fordi redaktionen har syntes, det var for banalt. Af de 144 »sønderjyske historikere« nævnes 23 i »Danske Historikere 1965« (udgivet af Dansk Historisk Fællesforening, 1966) i 8 tilfælde mangler henvisningen til dette værk. Flere af historikerne var politisk aktive i tiden efter 1918, for deres vedkommende savner man reference til Grænsevagten.

Biografierne står i alfabetisk rækkefølge, et navneregister er derfor unødvendigt. Men der mangler afgjort et emneregister, som ville have udvidet den meget nyttige biografiske håndbog til en bibliografisk opslagsbog. Den ville imødekomme brugerens konkrete arbejds-situation, når denne i en bestemt problemstilling leder efter relevant litteratur.

»Sønderjyske historikere efter 1864« er en opslagsbog, der – inden for dens regionale og tidsmæssige begrænsning – oftest giver de oplysninger, man leder efter. Men bogen kan også læses fra ende til anden, uden at man kommer til at kede sig. Den giver et glimrende overblik over, hvem der i tidsrummet 1864 til 1974 har været engageret i sønderjysk historie – læseren vil blive overrasket: det er amatører, der behersker scenen. De universitetsuddannede cand. mag'er spiller en meget ubetydelig rolle. Som skrivende hjemstavns-historikere gjorde de sig ikke gældende. På ganske få undtagelser nær overlod de arbejdet til seminarieuddannede lærere (28), til præster (26), til gårdejere og landmænd (22) samt til journalister (21).

Amatørens mest yndede emner var (og er stadigvæk) lokal- og personalhistorie. Mange er optaget af arkæologi. Lærernes specielle område er skole- og kulturhistorie, en række præster skrev om kirkehistoriske emner eller beskæftigede sig med folkeminder, enkelte også med fattigvæsnet. Det lokale landbrug undersøgte af gårdejerne, der også var interesserede i udskiftningen. Samtidens politiske problemer blev taget op af journalisterne, blandt dem nogle lærere, der var blevet sat på porten af preusserne. En officer dyrkede krigshistorie, en mejerikonsulent berettede om den lokale mejeriforenings udvikling – og leverede derved et værdifuldt bidrag til mejeribrugets tilblivelse, en bankdirektør skrev om det sønderjyske pengevæsens historie, en præstekone samlede præstekonebiografier osv., osv., de fleste forblev inden for deres fags og erfarings rammer, da de forfattede deres bidrag til Sønderjysk Månedsskrift, Sønderjyske Årbøger eller til de mange lokale jubilæumsskrifter. Alle sammen skrev de store eller små – langt de fleste små – bidrag til det store emne Sønderjyllands historie. Det var landsdelens politiske skæbne, der inspirerede de fleste til deres skribentvirksomhed. Mange biograferede

stammede fra nationalt bevidste hjem, hvor barnets historiske interesse blev fremmet af forældrene. Et påfaldende stort antal levnedsløb beretter om højskolebesøg. Nogle historikere blev som voksne inspireret af den folkelige kamp, af den første verdenskrig eller af afstemningskampen i 1920, nogle få kaldtes til gerning ved nazismens fremstød efter 1933, enkelte blev historisk »beåndet« gennem en religiøs vækkelse. Lysten til at skrive om slægtens gård, om landsbyen, skolen, kirken eller naboens familie var oftest motiveret ved en »aldrig svigtende kærlighed til hjemstavnen«.

Denne biografiske opslagsbog, der viser, at et imponerende antal amatører har skrevet sønderjysk historie, er en morsom læsning om det folkelige historiske arbejde. Men den er mere end det: En opmærksom læser kan slet ikke undgå at opdage en mængde sociologisk spændende oplysninger. En sammenligning af fædrenes og sønnernes profession afspejler samfundets udvikling i de sidste hundrede år. Blandt fædrene er der 67 gårdejere (parcellister og landarbejdere), 25 håndværkere samt 17 personer med en universitetsuddannelse og 15 seminarieuddannede lærere. Blandt de historieskrivende sønner (og døtre) har 52 en universitetsuddannelse (over 50 % teologer), 34 besøgte et lærerseminarium, 22 er gårdejere, og 5 håndværkssønner blev håndværkere, vi opdager 14 journalister (mod 1 blandt fædrene) og 8 politikere, den profession fandtes ikke hos fædrene. De 144 sønderjyske historikere danner ikke noget repræsentativt udsnit af landsdelens befolkning, men alligevel afspejler disse tal samfundets udvikling, de røber den begyndende »akademisering«, de afslører, at livet i Slesvig er blevet politiseret efter 1864. Det ses, at vejen væk fra bonde- og håndværkerstanden for mange gik over en seminarieuddannelse eller et teologisk studium . . . Sådan kunne man blive ved. Denne biografiske opslagsbog over »Sønderjyske historikere efter 1864« er en tankevækkende læsning.

Johann Runge.

J. H. Jensen: Landsbylærer i genvundet land.

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, Åbenrå, 1977, 196 sider, ill.

Historisk Samfund for Sønderjylland har i dette forår udgivet erindringer gennem 40 år af pens. førstelærer J. H. Jensen, Skovbøl, nu bosiddende i Felsted. De er udkommet i den snart lange række af sønderjyske levnedsløb, hvori mange kendte sønderjyske personligheder har skildret deres liv og virke i grænselandet. Med stor glæde har anmelderen læst den sidste publikation, som hedder »Landsbylærer i genvundet land«, som er et ualmindeligt velskrevet levnedsløb, hvor forfatteren lader os genopleve hele genforeningstiden med

de glade forventninger, mange sønderjyder tog imod den nye tid efter den første verdenskrigs hårde tider med angst og nød og afsavn, og perioden der fulgte.

Noget af det bedste, sønderjyderne fik nordfra, var den danske skole; mange unge lærere og lærerinder kom herved for at hjælpe med ved opbygningen af denne skole, ikke alle blev henede, men for mange blev det en livsgerning, som fyldte dem.

Overgangstiden var ofte meget vanskelig, skolehusene var forsømte på grund af krigen, bøger og pædagogiske hjælpemidler savnedes. Men man tog fat på arbejdet med humør og kom igennem begyndelsesvanskelighederne. Mange steder beholdt man præster og lærere fra den tyske tid, når afstemning i kommunen havde givet flertal for dem. De fleste tysksindede lærere drog dog sydpå og fik embede der. I Skovbøl var den tyske lærer også rejst – og til denne lille landsby ankom en junidag 1920 den unge lærer J. H. Jensen fra Nørrejylland efter en spændende rejse over grænsen med tog til Åbenrå. Lige efter krigen var togforbindelserne meget dårlige, også for »æ lilleban« fra Åbenrå til Gråsten, så den unge lærer besluttede at gå de par mil til Skovbøl.

Ankommet til »Skrædderkroen« fik han den første varme velkomst som udtryk for sønderjysk gæstfrihed, hvorefter han kunne tage sit rige i besiddelse. Ingen kunne dengang forudse, at Skovbøl skulle holde ham fast i en livsgerning på over 40 år.

Nogen tid efter fik han en lærerinde fra Lemvig til medhjælp; hun forblev ved skolen lige til sin pensionering. Dette er et udtryk for, at J. H. Jensen har været en god kollega og god at samarbejde med. Man forstår, at Jensens omgængelighed har gjort det let for ham at komme i kontakt med børn og forældre i landsbyen. Hurtigt fandt man ud af, at læreren var god at gå til, når de årlige selvangivelser til skattevæsenet skulle udfyldes, eller når en eller anden kontrakt skulle formuleres.

Højdepunktet i genforeningsfestlighederne 1920 var Dybbølstævnet den 11. juli, hvor kong Christian X officielt tog det genvundne land i besiddelse; for J. H. Jensen og mange tusinde landsmænd blev denne dag den store nationale oplevelse, som man aldrig vil glemme.

Den økonomiske udvikling i 20-erne bragte misstemning ind i genforeningsarbejdet; landbrugskrisen drev mange landmænd fra gårdene, L. S. opstod og såede utilfredshed og ufordragelighed i sindene, det tyske mindretal rejste hovedet og begyndte at arbejde med Vogelgesangpenge, så at tyske skoler rejstes over det meste af landsdelen – og o. 1930 hørtes af og til råbene »Heim ins Reich«. Lægen i Bovrup fik også oprettet sit parti D. N. S. A. P. og gik til angreb mod det parlamentariske Danmark. Men heldigvis for Danmark manglede Fritz Clausen kvalifikationer til at kunne blive farlig for det danske demokrati; det indså selv tyskerne under besættelsen; da det

stærke nazirige gik under 1945, var spillet også forbi for Fritz Clausen og hans tilhængere. J. H. Jensen giver i sin bog sine alvorfulde indtryk af krisetiden o. 1930, hvor så mange landmænd sad hårdt i det og ofte måtte gå fra gårdene; mange misundte embedsmændene deres faste månedlige løn, som dengang egentlig ikke var særlig stor og misundelsesværdig.

For at bygge bro mellem skolen og befolkningen havde J. H. Jensen allerede i 20-erne indbudt til oplysende møder i sin skole. De var velbesøgte. Uden tvivl har de været af stor betydning for sammenholdet i det »lille« Skovbøl; men pengene var knappe dengang. Så der var ikke råd til at hidkalde »dyre« foredragsholdere. Hvad gjorde man så? Kolleger fra naboskolerne skiftedes til at holde oplysende foredrag uden betaling; det kunne man i 30-erne! Et højdepunkt var en oplæsningsaften med Chr. Demuth og frue fra Ravsted.

Det kunne i det lange løb ikke undgås, at den alsidige lærer Jensen måtte gå med i kommunalt arbejde. Vi får derfor i hans bog en god fremstilling af den politiske, økonomiske og sociale udvikling i Felsted kommune i 30-erne og 40-erne. Ved kommunalvalget i 1937 blev han medlem af sognerådet, ja, tre år senere (1940) sognerådsformand, et hverv, som han udførte med stor dygtighed igennem 14 vanskelige år i vor landsdels historie. 1937 blev han også medlem af amtsrådet, så man kan forstå, at der var nok at bestille i den periode. Heldigvis for skolen i Skovbøl sprang fru Jensen ind som vikar og blev en uvurderlig hjælp for sin mand.

Med megen lune fortæller han om det kommunale arbejde med de små indtægter før krigen, om vanskelige forhold under besættelsen o. m. a. Det var primært to ting, der skulle tages fat på i kommunen: udbygningen af dens skoler for at kunne opfylde skoleloven af 1937 og udbygning af sognets veje. Der var ikke råd til begge projekter samtidig – og man valgte det sidste projekt, hvilket viste sig at være klogt, for ved at komme i gang med vejarbejdet fik arbejdsledige i sognet arbejde, og vejene blev fine.

Ved den nye skolelov af 1958 om centralisering af kommunens skoler fik Felsted centralskolen, og de små skoler blev nedlagt. Kommunen havde sparet mange penge ved ikke at have foretaget udbygningen af de små landsbyskoler. Arbejdet i amtsrådet havde Jensens interesse, men da han havde fuldt op at gøre som sognerådsformand, gik han ud af amtsrådet i 1946, men fortsatte i sognerådet til 1954.

Interessant er det at høre om skatteligningsarbejdet. De økonomiske forhold var jo bedredes siden 30-erne; skatten var f. eks. i 1954 steget til det firedobbelte.

Vi får også i bogen et billede af den national-politiske udvikling i sognet. Jensen var med til at opbygge og styrke »Danske Samfund«, så ingen dansk stemme skulle gå tabt ved valgene. Men skuffelser

kunne ikke undgås; især gav valget i 1939 betydelig fremgang i sognet for både det Slesvigske parti og de danske nazister.

At J. H. Jensen kunne afse tid til at virke for Grænseforeningen for at kunne støtte dansk kulturelt arbejde syd for grænsen, tjener ham også til ære.

Besættelsestiden var uden tvivl en vanskelig tid for kommunalt arbejde. Mange næringsmidler måtte rationeres, tørvegravning fandt sted til erstatning for kul og koks o. m. a. Krigens alvor mærkedes mest i de stadig øgede luftangreb på Tysklands industribyer. J. H. Jensen omtaler en uhyggelig augustnat i 1942, hvor tyske natjagere forfulgte britiske bombefly, som lettede sig for brand- og sprængbomber især over Nordals og dele af Sundeved, hvorved mange gårde og huse ødelagdes. Ja, det var sandelig en krigsnat, hvis uhygge ikke glemmes af dem, der oplevede den.

J. H. Jensen og hans kone var på aftenvisit hos en kollega i Tråsbøl, men blev urolige og cyklede hjem til Skovbøl, så hurtigt de kunne i denne uhyggelige nat. Anmelderen oplevede den nat i nabo-byen Bovrup og mindes den stadig med gru.

Den onde tid gik til ende – og vi genoplever med forfatteren 5. maj-dagen 1945 – og de hektiske måneder, der fulgte. Forfatteren er i det hele tolerant og mildt dømmende, et helt igennem humant tænkende menneske. Hverdagen måtte leves påny, vort land genopbygges, og der var nok at se til for ham i skolen og i det kommunale virke. Efter 14 år som sognerådsformand kunne J. H. Jensen med god samvittighed trække sig tilbage til sin lille skole.

Man må udtrykke sin beundring for det arbejde, han har udført gennem disse 40 år både i sit skolevirke og i sognets tjeneste. Det var en genforeningslærer af højeste karat, en nørrejde, som blev sønderjde og som gjorde sin pligt og mere til på det sted, han blev anbragt. – Forfatteren har nogle personschildringer fra sin nærmeste kreds i landsbyen, som også er værd at bemærke; jeg tænker bl. a. på Jørgen og Cecilie Lorentzen, dengang Stenneskær, senere Rønhave, hvis dramatiske levnedsløb herved er blevet bevaret for senere slægter.

J. H. Jensens erindringsbog er så indholdsrig og så spændende at læse, at den kan anbefales til enhver, der har interesse for vor landsdels historie.

Thomas Madsen.

Bognyt

Danske landkommuner 1842-1970. Fortegnelse over kommuner under dansk landkommunal lovgivning. Med omlægninger og nyere grænseændringer.

Udgivet af Landsarkivet for Nørrejylland ved Harry Christensen.

Viborg 1976. 134 s.

Den store kommunesammenlægning i 1970 har betydet, at arkivalierne fra de gamle landkommuner nu i stor udstrækning afleveres til landsarkiverne for at blive tilgængelige for forskningen. Derfor har der også meldt sig et behov for at få overblik over, hvilke landkommuner der har eksisteret fra den landkommunale anordnings ikrafttræden 1842 til idag, og hvilke forandringer der er sket ved adskillelser, sammenlægninger etc. gennem perioden. Denne opgave er nu løst af Landsarkivet for Nørrejylland, der har påtaget sig udarbejdelsen af en landsdækkende oversigt. Oversigten, der indledes med en meget instruktiv redegørelse for det danske landkommunesystems historie, er opstillet efter de gamle amtsråds kredse og oplysninger bl. a. om kommunernes oprettelses- og ophørsdatoer. Væsentlige ændringer i områderne anføres også, mens der for mindre ændringers vedkommende blot henvises til de relevante bekendtgørelser, love osv. herom. Før 1864 var kun få sønderjyske sogne under ren dansk kommunaladministration. Først efter genforeningen – i de fleste tilfælde pr. 1. april 1921 – indførtes dansk kommunalstyre i de nordslesvigske sogne. Oplysninger om de små preussiske kommuner skal derfor fortsat søges i Trap: Danmark (5. udg.); men for tiden efter genforeningen til 1970 er denne nyttige fortegnelse også anvendelig for Nordslesvigs vedkommende.

D. A.

Erling Olsen: Statistik for historikere.

D. H. F.s håndbøger. 1976. 137 s.

Bogen er skrevet for at give den interesserede historiker en fornemmelse af, hvordan statistikeren synes, at tal skal håndteres, siger prof. Erling Olsen i sit forord. Og det er nok rigtigt, at historikere tit ikke anvender talmateriale udtømmende eller på en rigtig måde, hvis de ikke ligefrem holder sig borte fra det. Det er derfor værdifuldt, at denne bog er kommet. Den synes dog at have større interesse for historikere af profession end for amatører.

Bogen begynder med det lette og bliver gradvist sværere. Først behandles opstilling og læsning af tal i tabeller og figurer. Derefter vises i kapitlerne om tidsrækker, indekstal og det såkaldte Lexis skema, hvordan tal kan gøres mere sigende. Og endelig kommer afsnittene om, hvilke slutninger, der kan drages af tallene ved normalfordeling, signifikanstest, korrelation og repræsentative tællinger.

Bogen er opbygget således, at hvert kapitel afsluttes med spørgsmål, der sikrer, at kapitlets indhold er forstået. Svarene findes bagest i bogen. Bogen er derfor velegnet til selvstudium. I den udmærkede bog findes der dog en vis urimelighed i de sidste kapitler, hvor forfatteren bruger en del plads på at gennemgå anvendelsen af en CompuCorp 342 Statistician, som han har på RUC. Det er en regnemaskine i 5.000 kroners klassen, som kan gøre de mere præcise beregninger hurtigt og let. En sådan investering kan man nok ikke forvente, at enhver interesseret historiker uden adgang til et universitets regnemaskiner skal foretage.

JW

H. E. Sørensen: Revolution i Skærbæk.

Melbyhus 1976. 118 s.

Denne bog indeholder bearbejdede af 14 artikler med historiske emner, som på én nær oprindelig har været trykt i Jydske Tidende, Vestkysten og Land og Folk. Emnerne koncentrerer sig om Sønderjylland, særlig vester-egnens historie; kun afsnittet om den danske frihedsforkæmper fra enevældens tid dr. Damp falder uden for denne sammenhæng. Det kronologiske spektrum er meget vidtspændende, og en del småfejl i det historiske har ikke kunnet undgås. Bedst af disse populære og velskrevne artikler er de tre, hvor forfatteren bl. a. bygger på interviews med ældre mennesker, således i afsnittet om den danske fører på Skærbækegnen, hjuler Hans Jepsen Jepsen, og i titelartiklen Revolution i Skærbæk, hvor begivenhederne i forbindelse med den tyske revolution i 1918 skildres, særlig hvorledes de dansksindede bemægtigede sig herredømmet over det såkaldte arbejdsråd. Endelig skal fremhæves det hidtil upublicerede afsnit om Kirstine Boesen, der 1910 blev brutalt fængslet for sin virksomhed som dansk gymnastiklærerinde. Hende har forfatteren interviewet i forbindelse med hendes 85-års fødselsdag i 1970.

D. A.

F. Dinsen Hansen: Nordfrisland – digernes land.

Udgivet af Forining for Nationale Friiske. Bygd 1976. 72 s., ill.

Mange har gennem årene mødt nordfriseren F. Dinsen Hansen stående på en digekam i et af Nordfrislands 134 koge, mens han forklarede marskens

og Frislands udvikling og historie. Det er en fortjenstfuld ting, at en part af hans viden nu er kommet på tryk. – Bogen vil være lige værdifuld for den enkelte, der søger oplevelse i landet mod vest, som for de mange lejrskoler, der arbejder derude. Den er klart opbygget og særdeles vel illustreret med et godt kortmateriale. Den rummer i et tillæg nogle vigtige kildesteder og har en fyldig litteraturliste, ligesom der i en udførlig ordforklaring gøres rede for marskens særlige terminologi.

Der er samlet en mængde stof i denne lille bog, nøgternt skildret med hele den indfødtes indlevelse.

Forfatteren gennemgår landskab og tidevand, marskens dannelse, dyre- og planteliv, landvinding, halligerne, historie og erhvervsgeografi, hvalfangerfærd, udvandring, sproghistorie og dialekt. Et særligt kapitel udgør frisernes kamp for deres selvstændighed og deres sprog.

Afhandlingens 11 sidste sider bringer forslag til en række ture i Nordfrisland.

Carsten Boysen har forsynet bogen med forord. S. Tougaard har stået for illustration og tilrettelæggelse. H. Meesenburg har foretaget udgivelsen over Bygds forlag. Slægtskabet med tidligere Bygdudgivelser ses tydeligt, herunder den glimrende udnyttelse af luftfotos.

K. F.

H. E. Sørensen: Vadehavet. Marsk og mennesker.

Melbyhus 1976. 84 sider, ill.

Bogen er klart inspireret af den truende stormflodskatastrofe i januar 1976, og dens sidste kapitler indeholder da også tanker om, hvad man forstår ved effektiv kystsikring, og hvad den vil koste i forhold til, hvad en stormflod kan koste. Det er en spændende bog. Man har indtrykket af, at forfatteren har været til stede på de rigtige tidspunkter både i fortid og nutid. Bogen giver god og grundig besked om de fleste ting emnet vedrørende. Teksten er koncis og billederne godt udvalgte. Mange kildesteder er inddraget i teksten. De spænder fra Plinius den ældre og Saxo til en 14-årig Rømøpiges skildring af stormfloden 3. januar 1976. Også skønliterære tekster er inddraget til belysning af emnerne.

Forfatteren gør rede for marskens dannelse, dyre- og planteliv og befolkningens skæbne gennem tiderne. Landvinding og bebyggelse skildres grundigt. Friserne får deres særlige afsnit, og marskens byer ligeledes. De sidste kapitler skildrer levende stormflodernes hærgen gennem tiderne.

Bogen har kvalitet til at blive læst af den egshistorisk interesserede; den kan hjælpe turisten til indsigt, og den må være et godt hjælpemiddel for lejrskoler og ekskursioner. Den rummer et udmærket vadehavsleksikon, en omfattende litteraturliste og en fortegnelse over de museer og samlinger, der behandler Vadehavet og dets kultur.

K. F.

Nis-Edwin List Petersen: Sagn og historier fra Rømø.

Oversat af H. E. Sørensen. Illustreret af A. Petersen-Röm og Art Tudsborg. Melbyhus 1976. 80 s.

Forfatteren til denne lille samling af sagn og historier fra Rømø stammer selv fra øen og bygger sin fremstilling dels på, hvad han selv har hørt fortælle, dels på den allerede eksisterende litteratur. Bogen giver i glimt et indblik i forestillingsverdenen blandt Rømøboerne i gamle dage, præget som den var af de livsbetingelser, de særlige naturforhold dikterede. Illustrationerne skyldes to Rømøkunstnere. Meget stof er der nu ikke at hente i denne nette lille publikation, der imidlertid nok kan tjene som appetitvækker for den interesserede til at gå igang f. eks. med Thade Petersens artikler om Rømø i Sønderjyske Årbøger 1903–05, der stadig kan læses med fornøjelse.

D. A.

Foreløbige arkivregistrarer.

Udsendt af Landsarkivet i Åbenrå. – 1. Nordslesvigske præstearkiver II Tønder provsti, 166 s., III Haderslev provsti, 145 s., IV Åbenrå provsti, 129 s., og V Sønderborg provsti, 133 s. – 2. Private personarkiver, 61 s.

I anmeldelsen af Nordslesvigske præstearkiver I udtalte jeg håbet om, at dette første bind snarest måtte blive efterfulgt af en lang række, og dette håb er rigeligt blevet opfyldt; ikke alene er rækken af præstearkivregistrarer fuldført, men Landsarkivet har også udsendt flere andre registrarer. Landsarkivets mange brugere har hilst dette med stor tilfredshed og glæde. På rækkens sidste bind bringes der en oversigt over registrarerne, hvor der er indløbet en lille fejl, og selv om den er rettet på andre senere udsendte registrarer, vil jeg dog henlede opmærksomheden på den. Som bind I står anført Tønder provsti, det skal rettelig være Tørning len provsti.

I 1944 udsendte Rigsarkivet: Vejledende Arkiv-registraturer VI Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele. En oversigt ved Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt. Den giver i niende afdeling en fortegnelse over private institutioners og personers arkiver. Afsnit IX B privatarkiver bringer en fortegnelse over 135 personer, hvis arkiver da fandtes i landsarkivets samlinger, mindre betydelige arkiver var dog ikke medtaget. De betydeligste var vel nok præsten og forfatteren Carsten Petersens og frimenighedspræsten L. B. Poulsens arkiver.

Landsarkivet har i 1975 i sine foreløbige arkivregistrarer udsendt et bind: Private personarkiver, der rummer 811 numre, eller mere end en 6-dobling, hvis vi regner ud fra de i 1944 angivne arkiver. De mest betydelige af de anførte arkiver er minister H. P. Hanssens og amtsskolekonsulent Nicolai Svendsens, men også kreditforeningsdirektør Paul Anker Calløs, re-

daktør Ernst Christiansens, seminarielærer Claus Eskildsens, rigsdagsmand Gustav Johannsens, redaktør Anders Lebecks, højskoleforstander Hans Lunds og redaktør Adolf Svenssons arkiver samt stiftamtmand Viggo R. Haarløvs bør nævnes. Haarløv angives at være fra Tønder, det er galt, han var stiftamtmand i Haderslev, det var sønnen Tyge Haarløv, som var amtmand i Tønder.

At samlingerne er blevet så righoldige har Historisk Samfund sin store andel i, idet det allerede fra sin oprettelse i 1922 og navnlig i 1930'erne og 1940'erne var aktiv i indsamlingen af sager af privat proveniens.

O. C.

Foreløbige arkivfortegnelser.

Privatarkiver. Redaktør Ernst Christiansen (død 1941), stiftamtmand Viggo R. Haarløv (død 1931) og gårdejer J. H. Schmidt (død 1948). – Godsarkiver. Gram og Nybøl godser, Søgård og Årtoft godser. – Foreningsarkiver. Vælgerforeningen for Nordslesvig, Sprogforeningen, Skoleforeningen. – Nordslesvigske retsbetjentarkiver.

Det går nu slag i slag med Landsarkivets udsendelser af arkivfortegnelser. Registranten over private personarkiver, der forelå i 1975, er i 1976 efterfulgt af fortegnelser over indholdet af de to folketingsmænd A. Svenssons og Anders Lebecks arkiver, der begge er omtalt i 1976, samt af redaktør Ernst Christiansen og hustru Julie, født Liebs, stiftamtmand Viggo R. Haarløvs og skolelærer, kreditforeningsdirektør, gårdejer J. H. Schmidts arkiver. Tre vidt forskellige, men lige interessante arkiver, hvoraf gård-ejer J. H. Schmidts arkiv mere har præg af at være et institutionsarkiv, idet det blandt andet rummer forretningsbreve i forbindelse med Schmidts virke i jordkampen som Foreningen af 5. okt. 1898's tillidsmand.

De tre foreningsregistrarer åbner muligheden for en lettere og bedre udnyttelse af dette rige kildemateriale. Vælgerforeningen og dens forskellige underafdelinger, som omfatter Nordslesvigsk arbejdersekretariat (Vælgerforeningens oplysningskontor), der blev oprettet 1908, og Jernfondet samt Åbenrå valgkomité og endelig sager fra Åbenrå, Sønderborg og Haderslev valgkontorer. Sprogforeningen og Skoleforeningen, der er oprettet henholdsvis 1880 og 1892, har afleveret arkivalier fra stiftelsen og til efter anden verdenskrig, enkelte sager stammer dog fra forskellige andre arkiver.

De to godsarkiv-registrarer bringer fortegnelse over to godsarkiver, Gram og Nybøl godser, der er det betydeligste og rummer 570 numre og 18 pergamentsbreve samt 4 kort, medens Søgård og Årtoft godser rummer 355 numre.

Nordslesvigske retsbetjentarkiver er den hidtil mest omfangsrige registrant på 222 sider, og heri kan der findes arkivalier ikke alene fra Nordslesvig, men også fra den kongerigske enklave, Vesterland-Før og Amrum birk. Arkiverne går tidsmæssigt frem til 1867, da administrationen af rets-

væsenet ændredes med indførelsen af de preussiske amtsretter bortset fra skyld- og panteprotokollerne, der videreførtes til 1880'erne.

O. C.

Reimer Kay Holander: Theodor Storm, Der Schimmelreiter. Kommentar und Dokumentation; Dichtung und Wirklichkeit.

Ullstein-Buch nr. 3934, 1976. – 205 s.

Ingen kunstner står uden for virkeligheden, heller ikke den mest urealistiske eller abstrakte. Ethvert kunstværk er et forsøg på at fortolke virkeligheden; lige som videnskaberne og filosofien er også kunsten et led i menneskets erkendelsesproces. Hvis det ikke var sådan, ville kunsten kun være illustration. Men at ville tyde kunst ved hjælp af en historisk og topografisk virkelighed er et stort fejlgreb. Fejlgrebet kan forklares ved en henvisning til bogrækkens fællestitel. Forfatterens fejlgreb gør bogen værdifuld for den sønderjyske hjemstavns historie. Netop fordi R. K. Holander samler en stor mængde historisk og topografisk stof om området mellem Husum og Nybøl, i enkelte tilfælde også mellem Husum og Højer, bliver bogen interessant for historikeren, der med største glæde vil læse de 56 sider dokumenter med skildringer af stormfloder og forsøg på kystsikring i tiden før 1800.

Af største værdi er forfatterens ideologikritiske redegørelse for såvel novellens sagnhistoriske forudsætning som for dens modtagelse og forståelse.

Storm hentede sagnmotivet og -stoffet østfra, fra Weichsel-flodens delta. Novellen blev af tyske litteraturhistorikere accepteret som ægte frisisk og »ur«tysk. Efter novellens filmatisering i 1933 opdagede menigmanden Storms »Blut und Boden«-billede af det nordisk-heroiske menneskes kamp- og skaberkraft. Filmens ideologiske vildfarelse førte til, at mange nordfriser begyndte at identificere sig med filmens litterær-fiktive skikkelse Hauke Haien. Gennem ham formidles der en større fortid end det virkelige historiske hændelsesforløb kan stå for. Storms novelle ophøjedes til et nationalepos, der får en historisk kildes udsagnskraft.

Forfatteren har sammenlignet novellens indhold med dets sagnhistoriske kilder, dets historiske og samtidige virkelighed, og på den måde har han afsløret hulheden i identifikationen med en fiktion. R. K. Holander har derved ydet et værdifuldt og tankevækkende ideologikritisk bidrag til hjemstavns historien.

J. R.

Noter og nyt

Landsarkivet 1976.

Lige som sidste år kan der i år meldes om stigende aktivitet for Landsarkivets vedkommende. Besøgstallet på læsesalen, der 1975 var 2875, steg 1976 til 2964, og antallet af ekspederede arkivalier til læsesalen voksede fra 16.489 til 18.568. Ved de sidste tal må tages i betragtning, at antallet af xerokopierede kirkebøger, der er anbragt til selvekspedition på læsesalen, og som derfor ikke medregnes i statistikken, er øget væsentligt. Indlånet har 1976 været 155 enheder, medens udlånet til administrationen var 81 enheder og til andre arkiver og centralbiblioteker 578.

Den samlede tilvækst af arkivalier var på 193 løbende hyldemeter, heraf 170 lm fra den statslige og kommunale administration. For den statslige administrations vedkommende hidrører afleveringerne hovedsagelig fra nedlagte embeder. Fra nedlagte amtstuer er der således ialt modtaget 42 løbende hyldemeter, fra Mødrehjælpen i Sønderborg 30 lm, fra dommerembedet i Toftlund 15 lm og fra politimesteren i Toftlund 25 lm. Endvidere er der modtaget afleveringer fra toldkammeret i Padborg og Statens Specialarbejderskole i Stensbæk. Af gejstlig proveniens er mindre afleveringer fra stiftsøvrigheden i Haderslev af sager hidrørende fra konsistoriet i Kiel og fra sognepræsten i Bedsted. Haderslev, Sønderborg og Tønder amtsrådsarkiver er blevet suppleret med mindre afleveringer. For primærkommunernes vedkommende kan nævnes, at Åbenrå købstadsarkiv 1864–1920 i det væsentlige er afleveret, og at der er afleveret skolearkivalier fra Løjt Kirkeby og Skovby skoler i Løjt sogn, Rise og Søst skoler i Rise sogn samt fra Møgeltønder skole.

Igen har Landsarkivet modtaget mange afleveringer fra private institutioner og personer. Der er modtaget supplerende aflevering fra Sønderjyllands Lånekasse, Asmus Jessen, Lovtrup, har afleveret Lovtrup bylags regnskabsprotokol, og fra fru speditør A. Andresen, Padborg, er modtaget arkivalier fra Stift Rosenborg ved Hamborg, hvor Holger Drachmanns »Edith« opholdt sig på sine gamle dage. Professor Lorenz Rerup, Roskilde, har suppleret tidligere afleveringer fra Sydslesvigsk Kultursamfund, og adskillige ungdoms- og idrætsforeninger samt forsamlingshuse har set en fordel i at aflevere deres arkivalier til Landsarkivet, så at de er bevaret, når eventuelle jubilæer skal markeres. Også fra faglige foreninger og sammenslutninger er der modtaget materiale.

Af afleverede personarkiver er arkitekt P. J. Petersens, hovedsagelig bygningstegninger fra Vestslesvig, det mest omfattende; derefter følger familien Haastrups og fhv. folketingsmand, viceamtsborgmester P. Gorrssens arkiver. Af andre, mindre afleveringer kan nævnes redaktør ved Flensborg Avis P. Simonsens, lærer Nis Knudsen, gårdejer Søren Nissens og oberst Ove Bennikes privatarkiver. Endvidere er der som sædvanligt modtaget diverse manuskripter, især personalhistoriske optegnelser.

Udsendelsen af dupliserede arkivfortegnelser kunne fortsættes i forøget tempo 1976. Fortegnelserne over præstearkiverne blev afsluttet med et bind V omfattende præsteembederne i Sønderborg provsti. Vigtigst er fortegnelsen over retsbetjentarkiverne, men også fortegnelserne over Gram og Søgård godsarkiver vil de besøgende sikkert forstå at værdsætte. Af betydning for studiet af den nyeste nationale og politiske historie er de udsendte fortegnelser over redaktør, M.F., A. Svenssons, redaktør, M.F., Anders Lebecks, redaktør Ernst Christiansens, stiftamtmand Viggo R. Haarløvs og gårdejer J. H. Schmidts privatarkiver samt fortegnelserne over de gamle nationale foreningers, Vælgerforeningens, Sprogforeningens og Skoleforeningens meget omfattende arkiver. Det bemærkes, at sagerne i disse private arkiver, når andet ikke er bestemt, først er almindeligt tilgængelige, når de er 80 år gamle. I nær fremtid vil følge fortegnelser over rigsdagsmændene Gustav Johannsens og H. P. Hanssens privatarkiver.

M. h. t. kursusvirksomhed på Landsarkivet bemærkes, at Lærerhøjskolen afdeling i Haderslev i forårssemestret har fortsat sit kursus i sønderjysk lokalhistorie i almenhistorisk perspektiv med en ugentlig kursusdag. Der var ca. 20 deltagere, som til lærere og instruktører bl. a. har haft studielektor, dr. phil. H. V. Gregersen, adjunkt Henrik Fangel, seminarielektor L. Ingvorsen, professor, dr. phil. Troels Fink, universitetslektor, dr. phil. Gottlieb Japsen og landsarkivar Peter Kr. Iversen. Foråret 1976 har arkivarvikar Lars Henningsen ledet et kursus under F.O.F. i personalhistorisk arbejde med en snes deltagere, og sidste efterår har arkivar J. Witte ledet et tilsvarende kursus i Historisk Samfund for Sønderjyllands regi med ligeledes ca. 20 deltagere.

En udstilling om fattigvæsenet, arrangeret af arkivar J. Witte og arkivarvikar Lars Henningsen præsenteredes for en kreds af særlig indbudte den 6. november. Samme dag var der arrangeret et møde med repræsentanter for de sønderjyske lokalhistoriske arkiver, hvor bl. a. et to-dages kursus i februar 1977 aftales.

Landsarkivet har endvidere stillet lokaler og faciliteter til rådighed for et møde for Historisk Samfund for Sønderjyllands styrelse og medlemmer af amtskredsens udvalg den 31. januar og har været vært ved Nordisk Konservatorforbunds danske Afdelings årsmøde den 24. april. Foredragssalen har også været benyttet til foredragsmøder for historiske organisationer den 24. februar samt den 9., 10. og 28. april. Hertil kommer, at der i årets løb har været 6 rundvisninger med 105 deltagere.

Også i 1976 lykkedes det at skaffe midler til at kunne beskæftige en ung

historiestuderende, ligesom sidste år var det stud. mag. Peter Keller Hansen. Ligeledes kunne fru Krista Bomskov hjælpe nogle måneder med papirkonservering. Under arkivar Dorrit Andersens orlov har cand. mag. Lars Henningsen vikarieret. Assistent Vagn Geertsen fik bevilget afsked ved udgangen af marts og erstattedes af assistent Maj-Britt Møller Sørensen. Kjestine M. Lorenzen har fra 10. 5. været ansat som kontorelev. Endvidere har i perioder været beskæftiget en ung langvarig arbejdsledig HK'er og to militærnægtere.

Sluttelig kan oplyses, at der er gennemført energibesparende foranstaltninger for et beløb på ca. 130.000 kr. Der er foretaget isoleringsarbejder i den gamle arkivbygning og i boligerne i annekset, medens ventilationen i de nye magasiner og læsesal er blevet justeret.

P. K. I.

Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg 1976-77.

Tilsynsrådets sammensætning er uændret.

Cand. phil. Carsten R. Mogensen, der har været stipendiat fra 1. sept. 1973 til 30. juni 1976, afleverede 1. dec. 1976 sin afhandling om den nazistiske mindretalspolitik i Sydslesvig. Afhandlingen fik titlen »Tyskland og det danske mindretal i Sydslesvig 1933-1939. En studie i nazistisk mindretalspolitik med særlig henblik på de politiske relationer mellem de tyske myndigheder og det danske mindretal«. Afhandlingen bygger på et omfangsrigt utrykt materiale og giver en udførlig redegørelse for mindretallets kår i det nazistiske Tyskland. C. Mogensen skildrer forholdet mellem de myndigheder og partiinstanser i Flensborg, Kiel og Berlin, der var ansvarlige for den officielle holdning over for mindretallet eller spillede en rolle i forholdet til den dansksindede befolkningsdel og det danske mindretal, og her først og fremmest dets ledere.

C. Mogensen har ikke skrevet mindretallets historie i tidsrummet 1933-39, men mindretallet og dets problemer indtager en større plads i hans redegørelse, end afhandlingens titel giver udtryk for.

Arkivar Dorrit Andersen har været stipendiat siden den 1. januar 1976. Som forskningsemne har hun valgt »Den sønderjyske arbejderbevægelses organisatoriske og politiske udvikling fra 1860'erne til 1920«. Dorrit Andersen har gennemløbet et omfattende hidtil upåagtet kildemateriale, dels bestående af arkivalier, dels af pressestof. Undersøgelsen synes at bekræfte, at den flensborgske arbejderbevægelse organisatorisk og politisk var den helt dominerende i det nationalt blandede område i Slesvig. Det særlige flensborgske forløb, der hidtil har været så godt som ukendt, er det nu muligt at beskrive ret detaljeret. Det bliver samtidig tydeligere end før, hvilken rolle det nationale spørgsmål har spillet i arbejderbevægelsens udvikling før og efter århundredskiftet.

Bibliotekslektoren har fortsat arbejdet på en bog om Christian Paulsen.

Projektet med Egernførde-bogen videreføres. Til en række kapitler er der allerede indkommet manuskripter.

Paul Tappes manuskript »Læk, portræt af en sydslesvigsk stationsby omkring 1900« er efter rundsendelsen til tilsynsrådet blevet antaget til udgivelse, der kan finde sted i midten af september 1977. Manuskriptet er nu i samarbejde med forfatteren gjort færdigt til trykning. Fra centralbiblioteket foreligger tilsagn om, at der i forbindelse med udgivelsen vil blive arrangeret en udstilling af Læk-billeder.

Den 14. marts 1977 udsendes bogen »Barn og ung i Flensborg 1920–1945«. Bogen indeholder otte prosabidrag og en samling selvbiografiske digte. Alle ni forfattere beretter om grænselandstilværelsen i den af økonomisk nød og af nazistisk diktatur prægede periode. Bidragyderne præsenterer læseren for en række flensborgske hjem med vidt forskellig social status; fælles for familierne er åbenhed for eller rodfæstethed i det danske. Lars H. Schubert, der har været medlem af studieafdelingens tilsynsråd fra afdelingens start i 1963, og bibliotekslektoren har stået for redaktionen.

Umiddelbart efter udgivelsen fik bogen en god modtagelse i dansk og tysk regionalradio; men på grund af avisstrejken foreligger der kun 7 anmeldelser. De er særdeles positive.

Stipendiaterne og bibliotekslektoren har skrevet en række artikler og boganmeldelser til danske og tyske tidsskrifter og til Flensborg Avis. I forbindelse med stipendiaternes forskningsarbejde og vejledning for danske og tyske studerende samt faghistorikere, der trak på studieafdelingens muligheder for adgang til information, har der været ført en omfattende korrespondance med privatpersoner, med tyske, danske og amerikanske arkiver og med tyske institutioner og myndigheder.

J. R.

Haderslev museum.

Museets nye hovedbygning var i efteråret 1976 under færdiggørelse og skulle tages i brug fra december måned. Udgravningsarbejdet har derfor indskrænket sig til, hvad der kunne nås indtil da.

Undersøgelsen af voldstedet Nørrevold fortsatte med et langt snit, der nåede over den indre voldgrav og op på voldbanken nord for graven. Udgravningen har nu givet et sådant overblik over voldstedets opbygning, at det er tanken i efteråret 1977 at foretage en fladeafdækning på en af slotsbankerne for at få klarhed over, hvilke bygninger der har stået der.

Derefter fortsattes undersøgelsen af den store gravplads ved Enderupskov, hvor museet nu har undersøgt ialt ca. 840 m² og foruden et ret enestående dødehus fundet mange urnegrave og jordfæstegrave. Gravpladsen, der er meget større end det undersøgte areal, har været benyttet igennem mange hundrede år, hvilket bevirker, at yngre jordfæstegrave ligger ind

over ældre grave, som man åbenbart på det tidspunkt ikke har kendt.

Det er meningen i 1977 at udgrave mere af gravpladsen og forevise udgravningen for den arkæologkongres, som til september skal finde sted på museet. Flere af fundene fra denne gravplads er af særlig interesse for netop disse arkæologer.

Resten af perioden har været helt præget af, at museets nye bygning nu stod færdig og skulle tages i brug. Selve flytningen af den gamle udstilling og hjemtagelsen af genstandene fra depoter i og udenfor museet, ca. 30-40.000 genstande, blev gennemført efter planen og uden uheld af nogen art. Men åbningen af museet, der oprindeligt var planlagt til at kunne finde sted i sommeren 1977, har måttet udskydes, fordi et arkitektfirma, der skulle aflevere en plan for museets udstilling i begyndelsen af januar, først kunne blive færdig i april måned. Det meget store og spændende arbejde med at udfylde disse rammer med forhåbentlig interessante og afvekslende udstillinger foregår altså i løbet af sommeren 1977. Museet har sikret sig bistand af forskellige eksperter, sølvsamlingen udstilles af fru Rand, der velvilligt er stillet til rådighed af Handelsbanken, og dr. phil. Erna Lorenzen, Den gamle By, Århus, vil yde sin hjælp ved udstillingen af vore tekstiler. Fleres bistand end disse har museet allerede, og vil museet sikkert senere gøre brug af.

På grund af havearkitektens arbejde omkring nybygningen har det været nødvendigt at lukke frilandsafdelingen for besøgende.

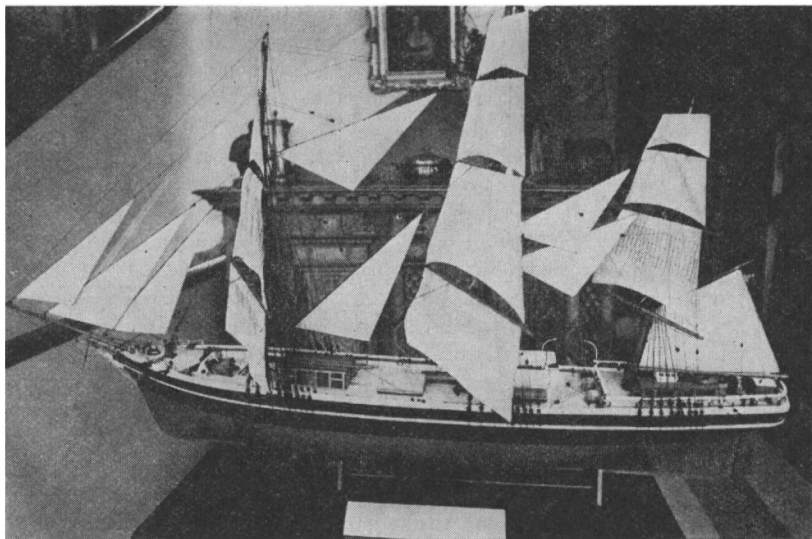
Det store arbejde med flytning og nyindretning i den nye bygning har bevirket, at der har været mere stille om museet end ellers. Men det skal selvfølgelig ikke vare ved. Tværtimod vil de nye forhold give mulighed for større aktivitet end før med flere og større udstillinger, bedre service overfor turisterne og navnlig bedre kontakt til den lokale befolkning, hvis museum det er.

H. N.

Åbenrå museum.

Den varme sommer gik ud over besøgstallet på Åbenrå museum; alligevel kan man tale om et tilfredsstillende år. Til museets samlinger har man købt en tinpibekande fremstillet af Åbenrå-tinstøberen Johan Heinrich Steincke fra ca. 1790. Kanden blev købt ved hjælp af konsul Georg York og hustru Emma Yorks fond, der ofte meget venligt og beredvilligt har støttet museet ved dyre nyanskaffelser.

Af gaver har museet atter i år fået mange værdifulde ting. Fra skibsmodelbygger Peter Jensen har museet fået et modelskib af det danske monarkis største koffardiskib, »Cimber«, bygget på øen Kalø i 1857 af skibsreder Jørgen Bruhn. »Cimber« var ifølge en artikel i London Illustrated News det hurtigst sejlende koffardiskib på det daværende tids-

Modellen af »Cimber«, fremstillet af Peter Jensen, Blans, skænket til Åbenrå museum.

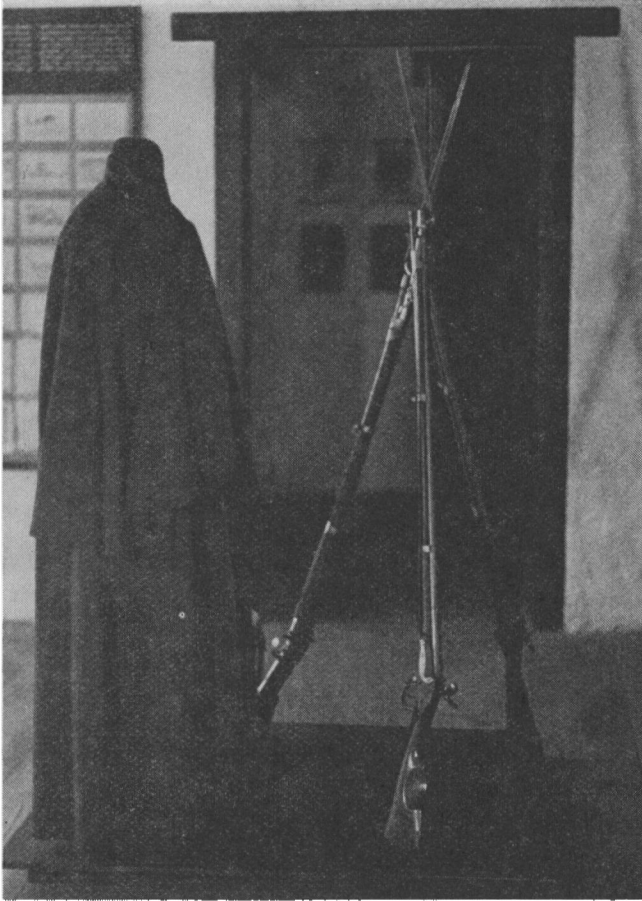
punkt, idet det slog rekorden mellem Liverpool og San Francisco med 12 dage i forhold til det hurtigste skib.

Til samlingen af Åbenrå-sølv har man købt et smukt hovedvandsæg af Christopher Waidløv Møller (1815–1899). Som gave fra frk. Høffner, Åbenrå, har man modtaget en sølvske af guldsmed Mathias Meyer, Åbenrå; en meget smuk og morsom kop med motiv fra Åbenrå før 1850 er skænket af fru N. Roesdahl, Tandslet.

Af udstillinger har man haft 15 forskellige, hvoraf de vigtigste har været: Jytte Grindsted, Holte, med tekstilkunst. Endvidere akvareller og grafik af Jørgen C. Rasmussen, Gredsted. Af turistforeningen og venskabsforeningen Kina-Danmark har der været arrangeret en udstilling »Kina og Vi«. Mønter, papirklip og bondemalerier er blevet vist. Nicolaus Wehding har haft en udstilling af skulpturer i ler, Svend Wiig Hansen har vist tegninger, arrangeret af Tønder Kunstmuseum. Grønlandsudstillingen kom med grafik, tegninger og akvareller. Grønlandsudstilling, oldemors juletræ og en fastelavnsudstilling af masker og fastelavnssris, fremstillet af børnehave- og skolebørn i Åbenrå og omegn, sluttede op i rækken.

I påsken havde man en velbesøgt udstilling af marinebilleder af marine-maleren Arne Skottenborg Frederiksen, Sønderborg.

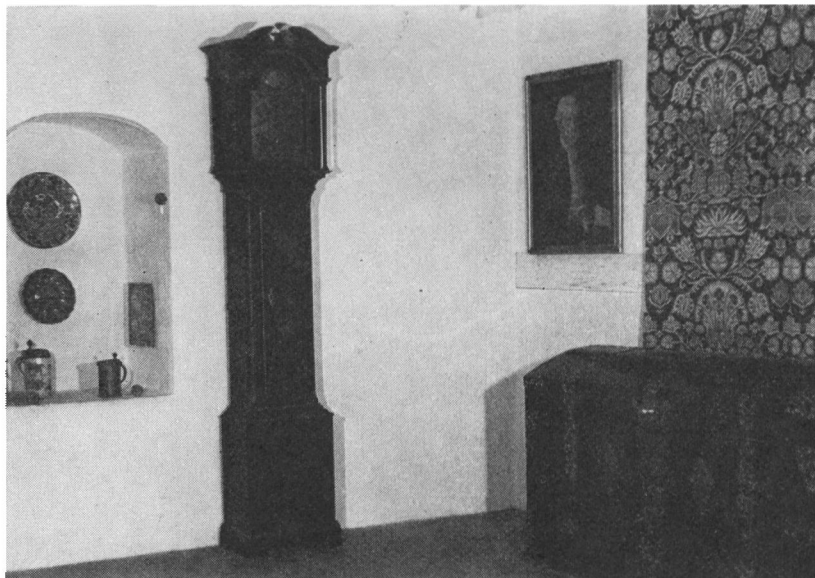
H. J.

Rum i vestfløjen, 1. sal, med genstande, plancher og billeder om krigen 1848-50.

Museet på Sønderborg slot.

Arbejdet med nyindretningen af de historiske samlinger prægede museet gennem hele året. Der tilstræbes at give en sammenhængende skildring af landsdelens historie gennem tiderne, og den manglende genstandsmængde til visse perioder søges opvejet med tekster og billeder. Især for perioderne 1820-1848 og 1864-1914 er manglen på væsentlige genstande til belysning af den politiske historie mærkbar, og der er derfor særligt mange tekstplancher i disse afsnit. Om det er lykkedes at skabe en rimelig balance

Vestfløjen, 1. sal, rum med genstande og billeder fra højere stand i 1700-årene.

mellem genstande og tekster, samtidig med at der fortælles de væsentligste træk af landsdelens historie, – det kan kun museets publikum afgøre, og kritik og kommentarer vil blive modtaget med interesse.

1. december 1976 åbnedes en del af de nyopstillede historiske samlinger for offentligheden ved en højtidelighed, hvor Hendes Majestæt dronning Ingrid var til stede. Repræsentanter for amtet, byen og museets bestyrelse deltog sammen med håndværkere samt museets ansatte. Museets formand, fru Ruth Nielsen, bød velkommen og fortalte om nyopstillingen. Museumsinspektør J. Slettebo redegjorde for museets historiske samlinger. Arrangementet afsluttedes i riddersalen med et stort sønderjysk kaffebord med bagværk efter gamle opskrifter, leveret af bagemester Asmus Bill.

Med denne fornemme indvielse er endnu et afsnit af museets nyopstilling afsluttet. Der ligger et meget stort arbejde bag, især fra museets ansatte og fra håndværkerne. Glædeligvis kan det allerede nu ses, at det på ny har øget interessen for museet, der igen i 1976 kan notere en lille fremgang i besøgstallet til næsten 72.000, hvor skolerne som sædvanligt udgør en meget væsentlig del.

I sommersæsonen prøvedes som noget nyt at vise film – alle hverdage i juli vistes kl. 14 en historisk film i undervisningsafdelingen. Tilskuertallet var meget varierende, men dog så godt, at det opmuntrede til en fortsættelse.

Også i det daglige arbejde er museets egne film blevet stærkt benyttet, og der er ingen tvivl om, at undervisningsrummene får stadigt øget betydning. Foruden lejrskoler og lokale skoler finder byens og egnens børnehaver i stigende grad frem til museet.

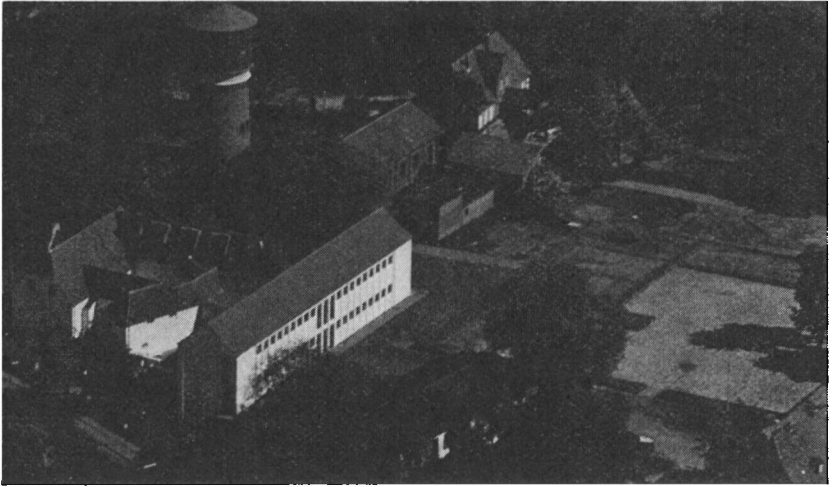
Arbejdet med nyopstilling og med skoleomvisninger beslaglægger den væsentligste tid for alle ansatte. Alligevel er der blevet mulighed for enkelte ekstra arrangementer. I tilknytning til Nationalmuseets Brede-udstilling udarbejdedes grundmateriale til små lokale udstillinger om ressource-forhold. Museet deltog heri og udbyggede materialet med talrige genstande fra egne samlinger.

I forbindelse med de tre foredrag, der i samarbejde med Historisk Samfund for Als og Sundeved arrangeredes i efteråret, ophængtes gamle skibsbilleder, lokale kort, prospekter og folkelige olietryk i foredragssalen. I julemåneden var der opbygget en legetøjsudstilling i særudstillingslokalet i sydfløjen, for en stor del med lånte genstande. Endelig blev der, for at sikre at publikum ikke kom til at gå gennem tomme rum undervejs, lavet midlertidige opstillinger af søfartssamlinger og foreløbige ophængninger fra kunstsamlingen.

Museet har modtaget mange gaver, således er tekstilsamlingen forøget med gaver fra frk. Karen Withen og fru Anna Hald Terkelsen. Mønt- og medaljesamlingen har også fået værdifulde forøgelser, og undervisningsafdelingen har modtaget mange ældre skolebøger og anskuelsesbilleder. Fra malerinden Harriet Mundts bo er der modtaget to malerier og en empiresofa. Kunstsamlingen har fra Ny Carlsbergfondet fået et maleri af Jeppe Madsen Ohlsen og samme fond har givet støtte til køb af et maleri af C. W. Eckersberg »Luftstudie med marine«. Kunstsamlingen er desuden blevet forøget ved køb af en collage af Francisca Clausen og et litografi af Marie Lüders Hansen, der også har skænket et litografi til museet.

Fra museet har assistent E. M. Juhler deltaget i DKM's sommerkursus på Try Højskole. J. Slettebo og I. Adriansen deltog i DHF's årsmøder i Åbenrå, og J. Slettebo har deltaget i bestyrelsesmøder i DHF, i redaktionen af »Fortid og Nutid« og i ICOM's bestyrelses- og udvalgs møder. Inviteret af Nordisk Udstillingsråd har I. Adriansen deltaget i et seminar i Stockholm. Som medlem af »Udvalget for historie og undervisning«, nedsat af DHF, har hun deltaget i en række udvalgs møder, ligesom hun har været med i redaktionsmøder for DKM's medlemsblad »Stof«.

Museet har i løbet af 1976 udgivet lærervejledninger og elevopgaver til en række klassetrin. I foråret udsendtes et lille hefte, »Sønderjyske drikkeopskrifter«, som fik et uventet stort salg, og i december kom – i lighed med sidste år – et julebrev, en lille tryksag om sønderjyske juleskikke. J. Slettebo har publiceret stof i »Dybbøl Sogns Historie«, anmeldelser i »Fortid og Nutid« og redigeret »Nordslesvigske Museer«, bind 3. I. Adriansen har været med i redaktionen af og skrevet artikler til »Dybbøl Sogns Historie« samt publiceret stof i »Nordslesvigske Museer«, 3, »Sønderjysk Månedsskrift« og udgivet en kildesamling, »1864 i samtidens aviser«.

*Slotsmarkeringen på Tønder Slotsbanke 1977. Fot.: Winkelmann.
Fra venstre i billedet: Porthuset fra 1741. – Tønder Museum 1923. – Sønderjyllands
Kunstmuseum 1972.*

Lokalerne i slottets nordfløj har været meget anvendt. I vinterens løb har der været afholdt 4 koncerter. I september afholdtes der en middag med efterfølgende dans for ca. 150 deltagere i Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde i Åbenrå.

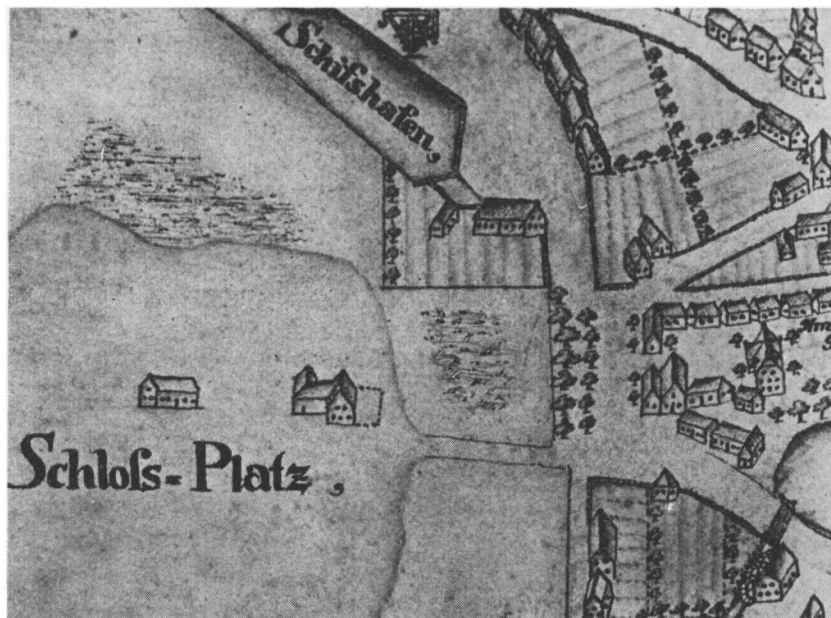
J. S.

Tønder museum.

I beretningen fra 1975/76 omtales den i efteråret 1975 lykkeligt gennemførte restaurering af porthusbygningen til den skikkelse, den antoges at have haft i 1741. – Fra fru dr. Brenner i Tønder modtog museet i år som gave en smuk »geometrisk tegning« af den gamle kanal og Tønder bys sydlige del, dvs. Slotsbankeområdet, fra 1790, udført af landmåler Andr. Hinrichsen. – En næroptagelse af slotsbanken med porthuset (og en siden nedrevet staldbygning) bekræfter, at den gennemførte restaurering i 1975 var korrekt. Så heldig er man sjældent. – Som grundlag for en kommende sanering af hele slotsbankeområdet er det uvurderligt.

Fortidsmindeforvaltningens retablering af det o. 1750 nedbrudte slot i Tønder i form af en markering af bygningernes grundrids er stort set gennemført. Endelig afsluttes kan arbejdet ikke, før den ene af de kondemnable arbejderboliger i områdets vestside nedrives.

I årets løb er en række vigtige restaureringsopgaver gennemført af mu-

»Geometrisk tegning« af Slotsbankeområdet, udført 1790 af landmåler Andr. Hinrichsen.

seets dygtige møbelkonservator Andreas Hansen. Museets udstillingsrum med paneler og skabe med bemaling er stærkt udbygget. Og her er også etableret en anskuelig udstilling af vægte og lodder fra området.

En udstillingsmæssig begivenhed i maj/juni var en velbesøgt præsentation af skibsreder Asger Lindingers flisesamling. I juli arrangeredes i forbindelse med et stort folkedanserstævne i Tønder en levende udstilling med knipleri, vævning, garntilberedelse m.m. De energiske damer, der stod bag dette enestående arrangement, skylder museet megen tak. De forstod på en sjælden vis at gøre et centralt historisk emne anskueligt.

På det i den nyrestaurede Højer mølle etablerede marsk- og stormflodsmuseum har museet været medvirkende, med den tekniske tilrettelæggelse. Møllen, der officielt skal åbnes den 20. august 1977, bliver en vigtig museal nydannelse i området, og allerede i nærværende sæson har den været en vældig publikumssucces.

Af betydelige nyerhvervelser skal her fremhæves en bukkeskål af guldsmed Chr. Reimer i Tønder, ca. 1680, og en meget fornem sølvske af Højer-guldsmeden Johan Nielsen fra 1734 (gave fra musiklærerinde, fru Marie Nissen Petersen). En særlig kuriøs nyanskaffelse er et Nøstetangenglas med inskriptionen W. J. P. 1796 – Kniplingshandler, og fra London

Kunstmuseets samling af ny kunst 1977.

erhvervedes et oliemaleri af J. M. Hansens gård i Hynding 1893, malet af en hidtil ukendt J. H. Nielsen fra Ravsted.

Museet har som særtryk af NORDSLESVIGSKE MUSEER 1977 udgivet en publikation over den kendte bager og billedskærer Carl Brodersens samling i Hjørpsted.

Besøgstallet, se under kunstmuseet.

S. S.

Sønderjyllands kunstmuseum.

Den hårdt tiltrængte forbindelsesgang mellem kunstmuseets hovedbygning fra 1972 og annekset fra 1975 har amtet bevilget penge til, så den kan etableres i løbet af efteråret 1977.

I den forløbne beretningsperiode har annekset været ramme om 7 udstillinger, bl. a. med Vilhelm Bjerke-Petersen og en stort anlagt interskandinavisk præsentation af børnebogsillustratorer. I hovedbygningen har der bl. a. været udstillinger med Kai Lindemann (oliemalerier), Gert Nielsen (skulptur), familien Vermehren (oliemalerier), Jørgen Boberg (grafik) og Hein Heinsen (skulptur). En udstilling af børnetegninger fra kommunesko-

lerne i Tønder vakte stor opmærksomhed. Den forestodes af formningslærer Sv. Hauggaard.

Forskellige kataloger er udgivet i tilknytning til de godt 20 udstillinger i perioden. Det gælder bl. a. Vermehren, børnebogsillustratorerne og Hein Heinsen. Yderligere har museet haft tre koncerter, arrangeret af henholdsvis Tønderegnens Musikforening og af Det tyske Konsulat i Åbenrå.

Den faste samling er igen forøget med et halvt hundrede arbejder. Betydeligst er vel Vilhelm Lundstrøms »Karneval i Nice« (1922), som købt med velvilligt tilskud fra Ny Carlsbergfondet.

Fra juli 1977 er gennemført en første samlet udstilling af museets egen samling i dens helhed, såvel den ældre del, som hvad der er erhvervet de sidste 5 år. Af museets henvendte 550 kunstværker er udstillet 137 malerier, 28 skulpturer o. lign. og ca. 50 grafiske arbejder i 5 sale.

Besøgstallet i kalenderåret 1976 blev 31.584. Det største indtil nu. I den samlede museumsstatistik ligger vi meget højt placeret, og trods den kun femårige virkeperiode er museet i dag et af de mest eftertragtede udstillingssteder blandt de kunstnere, der betyder noget i dansk kunst.

Š. S.

Midtsønderjyllands museum – Gram slot.

I marts 1972 stiftede en kreds af interesserede på Grameggen en ny forening: Gramegnens Museumsforening, der som formand fik fru Musse Skjærlund, Gram.

Foreningens formål var at forsøge at få oprettet et museum i Gram, navnlig med henblik på de rige fund af geologisk materiale i Gram Teglværks lergrav.

Det kom som en stor overraskelse for den stiftende generalforsamling, at greveparret Brockenhuus-Schack stillede vestfløjen på Gram slot til rådighed som museumsbygning for en symbolsk leje af en krone pr. år i 99 år, samt den indvendige og udvendige vedligeholdelse.

Bestyrelsen gik straks i gang med de to hovedopgaver: at indsamle de nødvendige midler og få restaureret lokalerne, der ikke var i god stand ved overtagelsen. Ved en utrolig offervilje fra såvel private som foreninger og institutioner, samt tilskud fra amt og kommuner, lykkedes det at indsamle så mange penge, at halvdelen af kælderfløjen og hele stueetagen kunne istandsættes. Dette arbejde var tilendebragt ved juletid 1974.

Tilbage var et vigtigt problem: framatrikuleringen af vestfløjen, så lejemålet på de 99 år kunne få gyldighed. De sidste formaliteter var i orden i løbet af vinteren 1976, så museet kunne være klar til åbning foråret 1976.

Desværre døde fru Skjærlund, inden man var så langt. Det var trist, at hun, der havde ofret så megen tid og så mange kræfter på dette arbejde, ikke skulle få lov til at opleve åbningen.

Det blev museets nye formand, overlærer Svend Jensen, Tiset, der kom

til at byde velkommen til de særligt indbudte gæster og den store kreds af museets venner, der den 29. maj 1976 overværede amtsborgmester Erik Jessens åbning af det nye museum.

Ved et påfølgende samvær på Gram Slotskro havde mange ordet for at byde det nye museum velkommen i rækken af sønderjyske museer med løfte om hjælp og støtte i tiden fremover, og mange gode ønsker blev udtalt.

Dagen efter åbnede museet for publikum, og man må vist sige, at besøgstallet har været tilfredsstillende: ca. 5.000 betalende gæster fra 30. maj til 30. september. Gæstebogen bærer vidne om, at det ikke blot er lokale, der har haft interesse for museet! Alle verdensdele er repræsenteret, fra Canada i vest til New Zealand i øst, fra Finland i nord og til Afrika i syd.

Museet omfatter primært en geologisk samling og håber med tiden at få status som Nordslesvigs geologiske museum. Desuden er der en lille arkæologisk samling og enkelte lokalhistoriske ting. Alle samlinger tænkes stærkt udbygget, når man forhåbentlig inden alt for længe får skabt økonomisk baggrund for restaurering af resten af kælderens, førstesalens og tagetagens. Når det er sket, råder museet over ca. 800 m².

Museet har en udstillingssal på ca. 80 m², der bruges til mødevirksomhed og kunstudstillinger. På åbningsdagen udstillede tre lokale malere: Mary Lou Nørgaard, Rødding, Arne Overby, Gram, og Elias Nielsen, Bovlund. Senere er der vist en samling grafik, velvilligt udlånt af Sønderjyllands Kunstmuseum i Tønder, og en malerisamling, udstillet af maleren Uffe Krag, Sønderborg. I vinter er ophængt en udstilling af en lokal amatørmaler, fru Johanne Thomsen, Fole, der især udstiller collager med moseeg på maleri.

I november modtog museet en kostbar gave, idet grevinde Irene Heiden, Paris, overrakte et par malerier, der forestillede hendes afdøde mor og stedfar, Louise og Albert Rafn. Rafn er født i Gram præstegård 1867; han tjente en formue i Finland og Rusland, men tabte alt under revolutionen i 1917. Han levede sine sidste år i København. Grevinde Heiden er selv flygtning, men skabte sig en levevej som modeskaber i Paris.

Sv. J.

Kunstmuseet Holmen, Løgumkloster.

»Énmands-museerne«, blandt hvilke også Kunstmuseet Holmen, Løgumkloster med Olivia Holm-Møller-samlingen regnes, kæmper en hård kamp for at opretholde besøgstallet, der ofte stagnerer eller endda går tilbage, da mange mennesker mener, ophængningen på et sådant museum er stationær og dermed kendt efter et enkelt besøg. På grund af det ret lille årsbudget bliver der ikke mulighed for store indkøb af supplerende værker af Olivia Holm-Møller, men den årlige nyophængning af de eksisterende billeder giver nye farvevirkninger og dermed nye oplevelser.

For også at kalde på publikum, der normalt ikke går til maleriudstilling, har man i det forløbne år forsøgt sig med at arrangere særudstillinger af en helt anden karakter – nemlig udstillinger, der havde bud til ungdommen, børnene og dermed også til børnenes forældre. I den normalt dårlig besøgte februar måned startedes med særudstillingen »Skolen for livet«, der var arrangeret af Nationalmuseet, og som gav anledning til besøg af mange skoleklasser med lærere. Denne udstilling beslaglagde alle rum i museet, mens de følgende særudstillinger kun har været vist i de små stuer, den oprindelige stuehusdel af bygningen, der som bekendt er en tidligere landbrugsejendom.

Den første af disse mindre særudstillinger bestod af indiske børnetegninger, suppleret med tegninger fra 2. og 3. klasserne i byens kommuneskole.

Den næste fulgte i juni måned i anledning af »Den danske Folkebornehave«s 40-års jubilæum – en broget og festlig udstilling af børnenes meget forskelligartede arbejder fra de senere år.

I slutningen af sommersæsonen måtte Olivia Holm-Møllers arbejder igen delvis vige pladsen for en særudstilling. Denne gang for maleren og tegneren Inge Marie Jahns arbejder. Denne udstilling gav anledning til, at Inge Marie Jahn i hele april i år har vist et udsnit af sine mange arbejder på Sønderjyllands Kunstmuseum.

Endelig kunne Holmen i november lukke dørene op for en udstilling af messehagler fra Spindegården i Åbenrå, hvor Hanne Vedels vævede og Inge Tofts trykte arbejder blev vist sammen med Olivia Holm-Møllers malerier i det store udstillingslokale. Dette fandt sted samtidig med, at der på Løgumkloster Højskole var kursus for menighedsrådsmedlemmer, der således udover de egentlige kursusfag fik mulighed for at studere de forskellige udfomninger af messehagler. Kombinationen af de tre kunstners vævede, trykte og malede værker var så smuk, at en senere udstilling af andre kirketekstiler påtænkes.

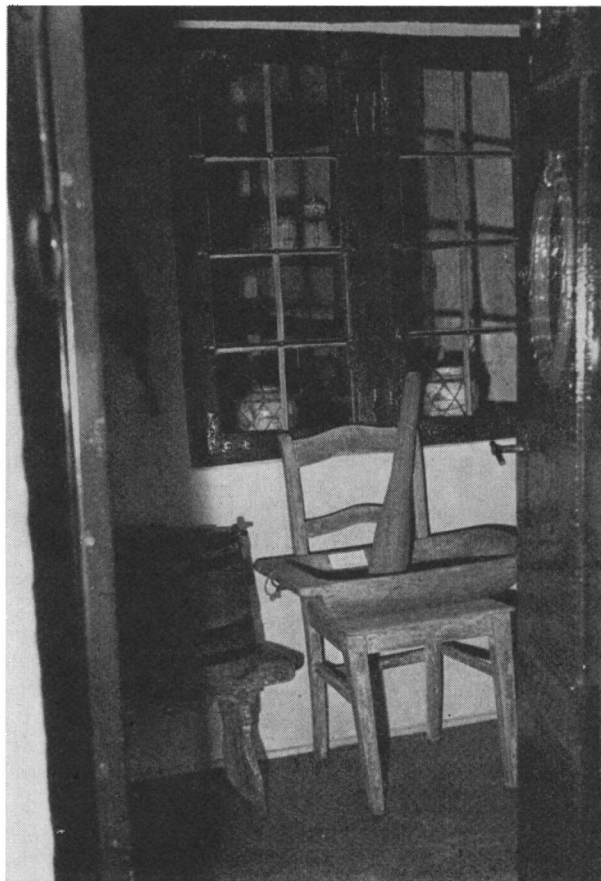
Virkingen af årets fem særudstillinger har været, at besøget – trods det meget fine sommergejr – ikke alene har været af samme størrelse som året før, men er steget.

E. K.

Samlingen af arbejdsredskaber og bondemøbler på Jacob Michelsens gård i Kolstrup.

Styrelsen holdt sit årsmøde den 9. 11. 1976. Af formandens beretning fremgik det, at årets aktivitet var på højde med de foregående års.

I september var der, i tilknytning til Dansk kulturhistorisk Museumsforenings årsmøde på Folkehjem i Åbenrå, arrangeret en udstilling benævnt: »Bondekonens urtehøve«. Denne havde vi megen glæde af, righoldig som den var, især takket være fhv. skoleinspektør Busk Jensen, der forsynede os med en repræsentativ samling krydderurter.

Indgangsdøren til bryggerset.

Registrering og fotografering af samlingen, der er en tidskrævende proces, går heldigvis stadigvæk godt fremad.

Nye modtagne genstande er: 1 saltkasse (Senius Tiedemann, Hovslund), 1 sort brudekjole (Marie Jacobsen, Skovbøl), 1 lærredsskjorte (Marie Jørgensen, Varnæs), 1 vaskebænk (Richard Michelsen, Åbenrå), 1 tellebænk (N. C. Michelsen, Sønderborg).

Da det den 15. 9. 1977 er 10 år siden, at en lille kreds af Åbenrå-borgere sluttede op om »Samlingen« af arbejdsredskaber og bondemøbler har styrelsen tænkt på at festligholde denne begivenhed med en udstilling, som skal omfatte »gamle håndskårne træting til køkken og stue, til arbejde og fest«.

N. C. M.

Historisk forening for Gråsten by og egn.

På generalforsamlingen i Rinkenæshus den 22. april 1977 aflagde formanden beretning for året, og han kunne oplyse, at medlemstallet atter var steget, så foreningen nu har 162 medlemmer. Foreningen havde haft en vellykket sommerudflugt til Kværs plantage, og om plantagens tilblivelses-historie fortalte grd. Hans Sahl fornøjeligt ved kaffebordet i Kværs kro, og desuden gav pastor Møller Lauridsen et indblik i sognets liv under krigene 1848-50 og 1864.

Den 28. 10. 1976 havde foreningen professor Troels Fink som taler ved et møde på Alnor kro. Troels Fink fortalte spændende og levende om Sønderjyllands ældste inddeling, syslernes historie.

I november afholdt foreningen over 4 aftener et lille kursus i slægtsforskning og skriftlæsning. 20 af foreningens medlemmer var deltagere i dette kursus.

Til jul udkom årsskrift nr. 2. Der fortsættes med registrering og omtale af mindesten i området. Tillige var der en artikel af Uwe Møller om købmand Otto F. Ahlmanns liv og virke i Gråsten.

Ved generalforsamlingen den 22. april holdt museumsdirektør, dr. phil. S. Schoubye et fascinerende foredrag om slesvigske fajancer. Foredraget var ledsaget af smukke lysbilleder, der viste de slesvigske og holstenske fajancevirksomheders formåen.

P. A.

Den store egnsvandring 1976.

I foråret 1976 spurgte formanden for Historisk Samfund for Sønderjylland museumsdirektør Jørgen Paulsen, Hillerød, om han kunne tænke sig at lede den store egnsvandring om efteråret. Jørgen Paulsen, der kort forinden havde trukket sig tilbage som leder af Frederiksborg Museet, havde som sidste store opgave på museet stået for arrangementet af en større udstilling om »Christian IX og hans slægt«. Baggrunden var 150-året for den yngre lyksborgske hertuginies beståen, og arbejdet med arrangementet gav ideen til egnsvandringen.

Herom siger museumsdirektør Jørgen Paulsen selv:

»Ved forberedelsen af denne udstilling, der afholdtes i tiden 22. november 1975-21. marts 1976, og som blev set af ca. 35.000 museumsbesøgende, havde jeg mødt stor velvilje ikke blot fra kongehusets side, men også hos hertugen af Lyksborg, som fra sine samlinger på henholdsvis Lyksborg slot og herregården Grünholz udlånte en række vigtige malede og tegnede portrætter og prospekter fra omkring 1800-1830. Ved gennemgangen af de lyksborgske slotte og herregårdes inventar fik jeg fornyet og bekræftet min længe nærrede opfattelse af, i hvor høj grad et emne som de lyksborgske

Hertugparret og museumsdirektør Jørgen Paulsen på hovedtrappen til Grünholz, hvor Jørgen Paulsen fremviser nogle af godsets billeder for egnsvandringens deltagere. Grünholz er ikke beboet til daglig, men bruges ved festlige lejligheder inden for familien og er iøvrigt hjemsted for godsadministrationen. Hertugparret bor på det nærliggende Bienebek i et naturfredet område.

hertuger og deres besiddelser i Sydslesvig kunne bidrage til belysning af et interessant kapitel af Sønderjyllands og Danmarks historie.«

Og derfor blev emnet for den store egnsvandring i 1976 »De lyksborgske besiddelser i Angel og Svans«.

Vandringen, der fandt sted lørdag den 18. og søndag den 19. september fik overvældende tilslutning – der meldte sig 420 deltagere, men det var desværre nødvendigt at sende afbud til 100, så deltagerne dannede to hold på hver 160 deltagere.

Vandringen foregik så begge dage under fhv. museumsdirektør Jørgen Paulsens meget kyndige førerskab, og som det oftest er tilfældet, indskrænkede vandringen sig stort set til strækningerne fra busserne til selve målene og retur, hvorefter man rullede, men ikke vandrede gennem egnene. Måske burde man overveje et mere moderne og dækkende udtryk til erstatning for det lidt forældede egnsvandring?

Først besøgte vi Lyksborg slot, der idag beboes af prins Friedrich Ferdinand. Slottet er opført i 1580'erne af hertug Hans den Yngre, bror til kong Frederik II og stamfar til såvel den ældre lyksborgske hertuginie, der uddøde 1779, som til den yngre, der først tiltrådte 1825, da hertug Vilhelm – Christian IX's far – fik skænket Lyksborg slot og den ledige

hertugtitel af sin svoger, kong Frederik VI. Hertugens bygmester, der bar det ejendommelige navn Nik. Karies, anvendte sten fra det nedrevne Ryd kloster, og søen, som slottet nu ligger i, blev dannet af klosterbækkens opstemmede vand.

Over indgangsdøren i det midterste af de tre store sammenbyggede gavlhuse ses hertug Hans' og hans to hustruers våbentavler og forbogstaverne til deres motto'er eller valgsprog, — for hertugens vedkommende således: G G G M F for Gott Gebe Glück Mit Frieden. Deltagerne vandrede gennem den rummelige forhal ned i det nyrestaurerede, smukke gamle slotskapel, hvor der akkurat var plads til alle. Her lyttede man opmærksomt til Jørgen Paulsens redegørelse for stedets og slægtens historie samt husets bestand af mindegenstande. Han hæftede sig navnlig ved alt det, som vidnede om forbindelsen med Danmarkshistorien.

Om slottet bemærkede foredragsholderen, at det var ualmindelig velbevaret, om inventaret, og det gjaldt både billeder og møbler, at det ikke var en harmonisk samling, men den blev ikke mindre interessant af, at det prægede den, at den var blevet bragt til huse af de vekslende beboere; meget var kommet fra Gottorp slot. Og endelig om de særdeles udviklede slægtsskabsforhold sagde den lærde museumsdirektør indledningsvis meget rigtigt, at han troede ikke, vi kunne huske det altsammen. Det kunne vi heller ikke — en enkelt gang blev det endda så indviklet, at prinsen måtte spørges. Prins Friedrich, der ene af alle tilhørere stod op og hørte med, lod sig overrumple og løb selv sur i forfædrenes spindeside, men efter en kort diskussion blev der enighed om slægtstavlen, og tilhørerne kunne beroligede vandre op ad trapperne.

I den prægtige riddersal i andet stokværk ventede en overraskelse: Et kæmpebjerg af filtøfler, som det ikke svandt synderligt i, efter at alle havde forsynet sig. Enkelte ungdommelige elementer lod sig friste til en glidetur på det blanke parketgulv, men de fleste tøfled adstadigt rundt, lyttende til Jørgen Paulsens kommentarer til de mange danske portrætter, som Lyksborg er så rigt på, og som fortæller om lyksborgernes tilknytning til det danske kongehus. Naturligvis er Christian IX's forfædre repræsenteret på en særlig markant måde, navnlig hans forældre og søskende.

De store Brysseler-gobeliner fra omkring midten af 1700-årene med scener af flamsk bondeliv og de malede lædertapeter fra slutningen af 1600-årene med jagtselskaber blev også grundig studeret og beundret. Alle steder, både i de store sale og de mindre hjørnestuer, stod mangé vaser fyldt med blomster i alle efterårets dejlige farver. Adspurgt oplyste prins Friedrich Ferdinand, der fulgte med rundt, at vaserne altid var fulde af blomster fra slottets have. Det var altså ikke specielt til ære for Historisk Samfund, at man havde pyntet gemakkerne.

Efter opholdet på Lyksborg slot rullede busserne ad de gamle, snoede veje gennem bondelandet Angel til den lille idylliske by Arnæs ved Slien, hvor vi spiste middag med god appetit og bagefter lyttede til endnu et foredrag af Jørgen Paulsen, der denne gang skildrede, hvorledes godsejer-

adelen – og dermed også livegenskabet – fra det tyske Holsten efterhånden var trængt op i den sydøstlige del af hertugdømmet Slesvig helt til Østangel. Desværre var akustikken i salen ikke så god, og det kneb med at høre på de fjernere pladser.

Efter middagen og foredraget var der tid til en lille spadseretur, for lidt tid, for man havde gerne set lidt mere af Arnæs end nogle karnaphuse i hovedgaden. Enkelte nåede hen til kirken, som ganske vist ikke var åben, men som er opført af en ejendommelig blanding af kampesten og bindingsværk og mursten, andre til den gamle vindmølle fra lidt før år 1800 og ingen ned til havnen, byens livsnerve.

Så gik turen videre gennem Kappel, over Slien – vi kiggede til de berømte og fredede sildegærder i fjorden og konstaterede, at der ikke var synderlig meget at se – og ind i Angel, gennem den nordlige del af herregårdslandet Svans, forbi godset Carlsburg, forbi Damp, som vi har besøgt på en tidligere egnsvandring, så i forbigarten et glimt af højhusferiebyen ved Damps strand (det synes, som om Middelhavsarkitekturen er på vej mod Østersøen) og nåede godt frem til hovedsædet for de lyksborgske besiddelser, den meget smukke og vel bevarede herregård Grünholz, hvor hertugparret stående på hovedtrappen tog imod det store selskab.

Medens deltagerne fylkedes om trappens fod, fortalte Jørgen Paulsen om Grünholz's bygningshistorie og beboere gennem tiderne, og hertugparret bar med den største tålmodighed det ene maleri frem efter det andet og holdt det op for tilhørerne, medens foredragsholderen kommenterede kunstværkerne. Han havde så at sige »opdaget« flere hidtil ukendte malerier og tegninger under sine forhandlinger med hertug Peter i forbindelse med en række udlån til den store udstilling på Frederiksborgmuseet om Christian IX og hans slægt.

Grünholz, hvis jorder er et veldrevet landbrug, er ikke beboet til daglig – hertugparret holder til på det nærliggende Bienebek nede ved Slien –, men bygningen bruges til fester, og turdeltagerne blev gæstfrit budt inden for.

Da alle havde kigget sig grundigt om og beundret både de fine interiører, fajanceovnene, møblerne, gobelinerne, nipsgenstandene og udsigten fra vinduerne, gik turen videre langs Sliens sydkyst, forbi Bienebek, Siseby, Krieseby og Riseby til Louisenlund, der ligger tæt ned til fjorden nær Slesvig.

Louisenlund, som vi kun så udefra, har navn efter Frederik V's datter, som i 1766 ægtede landgreve Carl af Hessen, der året efter udnævntes til kongens statholder i hertugdømmerne, et embede han beholdt til sin død i 1836. Ægteparret boede om vinteren på Gottorp slot og om sommeren på Louisenlund, som var deres særligt yndede opholdssted. Bygningens opførelse daterer sig tilbage til 1769, men der er senere sket tilføjelser og ændringer, som har gjort huset større og mere monumentalt. Jørgen Paulsen fortalte her om Carl af Hessen, den særprægede personlighed, der må anses som en nøglefigur i den yngre lyksborgske hertuginies historie. Det var ham, der lagde grunden ikke blot til familiens ære og berømmelse, men også til dens jordiske besiddelser. Hans to døtre blev gift med henholdsvis

kong Frederik VI og kong Christian IX's far, hertug Vilhelm. Ved sin død havde landgreven testamenteret sine godsbesiddelser i hertugdømmet til hertug Carl, Christian IX's ældste bror, som iøvrigt havde ægtet Frederik VI's datter Vilhelmine Marie.

Carl af Hessen var søn af en tysk far og engelsk mor, og som ganske ung gik han i tjeneste hos den danske konge, hans senere svoger. Han var blandt andet kendt som frimurer, alkymist, spiritist og Isis-dyrker. Til fremme af disse besynderlige aktiviteter opførte han et såkaldt alkymist- og frimurertårn i parken ved Louisenlund. Resterne ses endnu i form af en ruinhob et stykke vest for hovedbygningen.

Louisenlund er gennem donation fra den nuværende hertugs far siden 1949 hjemsted for et kostskole-gymnasium med både drenge og piger som elever. Stiftelsen ejer 455 tdr. land. Den 85 tdr. land store park med mange sjældne træer tilhører fortsat hertugen.

Her sluttede egnsvandringen. Søndagsholdet nåede på hjemvejen at få en kop kaffe på Skandia i Slesvig – lørdagsholdet brugte det lille overskud af tid på en mindre brand i bussen – det forsinkede alle. Men endda nåede vi hjem til planlagt tid efter en god og indholdsrig dag.

ibs

Vedrørende stof til »Noter og nyt«.

Redaktionen af Sønderjyske Årbøger modtager meget gerne korte beretninger fra lokalhistoriske foreninger, arkiver, samlinger og arbejdskredse. Der er så meget grøde i dette arbejde i både Nord- og Sydslesvig, at man af tidsmæssige grunde og for ikke at fornærme nogen må anmode om, at manuskripter indsendes uopfordret inden 1. april hvert år.

Amtskredsens arbejde

Haderslev amtskreds.

Den 1. august 1976 stod amtskredsen for gennemførelsen af den historiske søndag. Der var udpeget fem steder til besøg. På Tørning voldsted fortalte adjunkt Fangel om Tørning og limbækkerne. – Ved Kristiansdal berettede forstfuldmægtig Jørgensen om dette vandkraftanlæg, hvor der har været flere industrier igang, og hvor det gamle elektricitetsværk nu er nyrestaureret.

I Maugstrup præstegårdshave ligger det lille voldsted »Kongens Holm«. Her tog pastor Dahlberg mod gæsterne. Ved Vedsted ligger amtets mest omfangsrige anlæg fra yngre stenalder. Museumspædagog Stine Wiell fik en travl eftermiddag med at vise rundt. Endelig var Immervad bro inddraget i programmet. Her fortalte Senius Tiedemann om broen og den blodige træf-

ning på Erik af Pommerns tid. Historisk søndag blev besøgt af ca. 300 mennesker. Den korte afstand mellem de forskellige objekter synes at være en fordel, idet der til stadighed var folk til stede.

Amtskredsens tillidsmænd har deltaget i agitationen for at skaffe flere medlemmer til Historisk Samfund.

Den 28. marts holdtes der møde med professor Axel Steensberg i Øster Lindet kro. Der var 90 deltagere i mødet, der alle var tilfredse med at høre denne kundskabsrige mand berette om de sønderjyske bondegårde.

K. H.

Åbenrå amtskreds.

Den 10. april 1976 talte museumsinspektør Stiesdal, Nationalmuseet, på Landsarkivet om borge og voldsteder i Sønderjylland. Ca. 100 var mødt op til dette interessante foredrag, der var ledsaget af lysbilleder. Generalforsamlingen den 28. 4. 1976 er omtalt i årbogen 1976. En planlagt sommerudflugt ad Hærvejen måtte desværre aflyses, da den ikke kunne samle fornøden tilslutning. En del af amtskredsens medlemmer deltog i Haderslev amtskreds' vel tilrettelagte »Historiske Søndag«. Den 5. februar 1977 holdtes tillidsmandsmøde på Landsarkivet, her deltog 11 af kredsens tillidsmænd.

26. marts talte professor Steensberg på Landsarkivet om gamle sønderjyske gårde. Veloplagt og levende blev forskellige byggeformer demonstreret. Foredraget var støttet af lysbilleder, og de 140 fremmødte fik et godt udbytte af eftermiddagens møde.

Sluttelig må nævnes, at landsarkivar P. Kr. Iversen to fulde lørdage i marts havde indbudt til et kursus på Landsarkivet for lokalhistorikere og lokalarkiver. Som undervisere og vejledere var hele personalet på Landsarkivet i ilden. Det var et særdeles vellykket kursus, som deltagerne høstede megen viden af, og det gav inspiration til det videre arbejde ude i sognene. Landsarkivet skal have tak for dette initiativ, der er med til at fremme den historiske interesse.

P. A.

Sønderborg amtskreds.

Mandag den 28. juni holdtes møde og generalforsamling. Vi samledes kl. 19.30 i Nydam mose, hvor fabrikant A. P. Hansen fortalte om fundet af Nydambåden og om mosens historie helt op til nutiden. På et spørgsmål svarede han, at han ville prøve at få nøjagtigt opmålt, hvor Nydambåden havde ligget, og derefter ville han lade opsætte nogle flade sten, der kunne vise beliggenheden og størrelsen. Han meddelte samtidig offentligheden adgang til mosen.

Ved den efterfølgende generalforsamling i Sundeved forsamlingsgård blev gdr. Chr. Speggers genvalgt. Efter kaffebordet fortalte skoleinspektør Jens Ditlefsen om stednavne på Als og Sundeved og gdr. Peter Petersen om lokale stednavne. Der var 65 deltagere.

4. 11. afholdtes møde på Dybbøl Banke. Talerne var pastor M. Storgård og lærer Hansen, Dybbøl, og emnet var: En sognebogs tilblivelse. Pastor Storgård fortalte om forarbejdet til bogen om Dybbøl sogn, hvem der havde skrevet om hvilke emner, og hvorledes man havde redigeret stoffet, og derefter fortalte lærer Hansen levende og interessant om fattigvæsenet i Dybbøl i gamle dage. Der var 31 mødedeltagere.

23. 3. 1977 blev der afholdt møde på Nørherredhus i Nordborg. Professor, dr. phil. Axel Steensberg holdt lysbilledforedrag over emnet: Den sønderjyske bondegård. Professor Steensberg fortalte meget levende, og hans store viden om emnet gjorde, at det blev en aften af helt usædvanligt format. Deltagerantal 95.

Udover mødevirksomheden har vi arbejdet videre med Nydam-planen. Nationalmuseet har i august 1976 foretaget nogle prøvegravninger og har siden meddelt os, at man regner med i de kommende år at kunne fortsætte med de mosegeologiske undersøgelser og de efterfølgende analyser, der vil være væsentlige forudsætninger for en fornyet udgravning.

J. D.

Tønder amtskreds.

Arbejdet i Historisk Samfund i Tønder amtskreds har fulgt den næsten traditionelle linje.

Man havde i år henlagt egnsvandringen til Flensborg, hvor der var ca. 40 deltagere. Der var besøg på Duborg-Skolen med kaffebord. Rektor Knud Fanø fortalte om skolens arbejde og muligheder og om skolearbejdet i Sydslesvig som helhed nu og gennem tiderne. Man besøgte Ansgarkirken, der er opført ved midler, skænket af A. P. Møller. Man var i Helligåndskirken og på den gamle kirkegård. Pastor Martin Nørgaard, Ansgarkirken, og pastor Frants Vendelhaven, Helligåndskirken, gav hver især fyldige og interessante oplysninger om såvel kirkerne som kirkearbejdet i Sydslesvig. Det blev en meget vellykket tur.

I februar 1977 holdtes tillidsmandsmøde i Løgumkloster efterfulgt af almindeligt møde, hvor der var foredrag af seminarielæktor, dr. phil. H. V. Gregersen, der talte om »Dansk og Tysk i Middelalderen i Sønderjylland« – et meget interessant emne, der her blev belyst af den vel nok mest sagkyndige på sprogområdet. Mange ting, som man i almindelighed ikke har tænkt nærmere over, blev ved en fængslende fortælle måde klarlagt, således sprogrænsens opståen ved delingen af Sønderjylland mellem Ribebispen og Slesvigbispen.

Årsmødet og generalforsamlingen holdtes torsdag den 24. marts 1977

på Tønderhus og havde samlet over 100 deltagere. På valg var V. Greger-
sen, der blev genvalgt. Under eventuelt blev det oplyst, at det var Tøn-
derkredsens tur til at arrangere den historiske søndag i år, og der fremkom
forslag om forskellige emner, såsom Møgeltønder kirke, der er under re-
staurering, Højers nylig istandsatte mølle med stormflodsmuseet og besøg
ved Højerdiget, hvor oplysninger om vadehav og digebyggeriet skulle gi-
ves af en sagkyndig på dette område. Herefter holdt professor Axel Steens-
berg et meget interessant foredrag om »Gamle danske bøndergårde«. Axel
Steensbergs viden var udtømmelig, og det blev sent, inden aftenen sluttede.
Foredraget var ledsaget af lysbilleder, og gensynsglæden var til tider lige-
frem spontan.

V. G.

Sydslesvigs amtskreds.

Søndag den 12. september 1976 tog vi på udflugt til Nordslesvig. Målet
var at besøge det nyoprettede Midtsønderjyllands Museum Gram slot. I det
skønneste septembervejr blev vi budt velkommen af formanden, overlærer
Svend Jensen, der gav en redegørelse for museets oprettelse og indretning.

Efter et fælles kaffebord i Gram Slotskro og en tur gennem den skønne
park kørtes der vestpå til Brøns kirke. Pastor Tappe, Læk, fortalte her kir-
kens historie.

Torsdag den 4. november samledes vi til efterårsmøde i Slesvig. Prof.
Troels Fink kastede nyt lys over bispedømmernes tilblivelse og historie
ved et spændende foredrag. Lars Schubert takkede professor Troels Fink
for det interessante foredrag, der dannede et værdigt led i den række af
foredrag, han tiderne igennem har holdt for medlemmerne. Flemming Møl-
ler, Tønning, fandt anledning til at sige Troels Fink tak for mange års
medarbejde i Historisk Samfunds Sydslesvig-afdeling. Som tak overrakte
han på samfundets vegne en gave til professor Fink: L. C. Peters værk
»Nordfriesland«.

Redaktør Alex Herz, Slesvig, gav ved mødet et overblik over det ak-
tuelle stof fra arkæologernes og historikernes arbejde i og omkring Slibyen.

Fredag den 25. marts 1977 holdtes generalforsamling på Centralbiblio-
teket i Flensburg. Formanden, Lars Schubert, var sygemeldt. Anna Schrø-
der bød velkommen og aflagde årsberetning. Ved valgene genvalgtes Lars
Schubert og pastor Tappe, Læk, til styrelsen. Det blev vedtaget, at Bred-
sted skulle være målet for en aftenvandring den 30. juni, mens sommer-
turen skal bringe medlemmerne til Før. Efter generalforsamlingen talte pro-
fessor Axel Steensberg om den sønderjyske bondegård med dejlige lysbille-
der til illustration. Professor Steensberg pegede på, at der ikke mindst i
Sydslesvig måtte gøres et arbejde for at bevare de gamle stilrene bonde-
gårde.

L. H. S.

Årsberetning og regnskab 1976-77

Ved *Peter Kr. Iversen* og *H. Lildholdt*

Historisk Samfund for Sønderjylland holdt årsmøde søndag den 15. maj 1977 på Forsamlingsgården Sundeved i Vester Sottrup. I mødet deltog ca. 100 medlemmer.

Formanden, landsarkivar Peter Kr. Iversen, bød velkommen til de fremmødte medlemmer og rettede en særlig velkomst til de to tilstedeværende æresmedlemmer, museumsinspektør H. Neumann og redaktør Morten Kamphövener, samt til foredragsholderen, fhv. landsarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen, København. Til dirigent valgtes efter formandens forslag skatterådsformand Svend Lyck, Åbenrå. Han konstaterede, at mødet var lovligt indvarslet, og gav ordet til formanden, der aflagde følgende beretning:

Beretningsåret 1976-77 har i flere henseender for Historisk Samfund været et begivenhedsrigt år, og jeg kan vel også sige et godt år.

Sidste år kunne jeg berette om en mindre fremgang i medlemstallet, og denne fremgangslinie har holdt sig. Ved opgørelsen 1. april 1976 kunne der noteres et medlemstal på 2611, og ved en tilsvarende opgørelse i år var tallet 2660, altså en fremgang på 49. Hertil kan føjes, at der efter 1. april har været en tilgang på ca. 75, således at medlemstallet i dag har passeret 2700. Når dette nævnes nu, skyldes det, at forarbejdet til denne fremgang er sket i vinteren 1976 i form af en øget indsats fra tillidsmændenes side. Sekretæren, skoleinspektør Knud Kristensen, har i løbet af vinteren forberedt en hvervekampagne. Der er i den anledning udarbejdet en hvervetryksag, og tillidsmændene har den 5. februar været sammenkaldt til et møde på landsarkivet, hvor de fik udleveret forskelligt materiale, hvorimellem også en revideret udgave af tillidsmandsvejledningen. Virkningen af dette møde og aktiviseringen af tillidsmændene mærkes stadig og vil forhåbentlig også i indeværende år give øget tilslutning til vor forening. I denne forbindelse kan også nævnes, at udsendelsen af brochuren om J. H. Jensens bog »Landsbylærer i genvundet land« til samtlige husstande i Lundtoft kommune gav 30 nye medlemmer og 17 nye abonnenter på Sønderjysk Månedsskrift. Der

må spilles på flere strenge, når man vil skabe øget tilslutning til foreningen.

Vort medlemsskrift *Sønderjyske Årbøger* udkom igen i et stateligt bind på 270 sider, hvoraf små 200 sider var afhandlinger, medens resten var anmeldelser, bognyt og meddelelser om forskellige aktiviteter inden for det historiske område. Af de større bidrag til årbogen 1976 bør rektor N. H. Jacobsens afhandling om de nordslesvigske jernbaners udvikling 1864–1920 nævnes for det væld af nye oplysninger, som vore lokalhistorikere kan nyde godt af. H. P. Jensen har, som sædvanlig veloplagt, skrevet om dyrlæge Rasmus BJORHOLM, Troels Refslund Poulsen slægter med velskrevne barndoms-erindringer fra Åbenrå sin fader på, Gottlieb Japsen har gengivet nogle meget interessante breve fra senator Thomas RIES i Åbenrå, Historisk Samfunds første kasserer, og den unge historiker Carsten Mogensen har skrevet en afhandling om den i sin tid så berygtede overborgmester Sievers fald i 1936. – Alt i alt en god og interessant årbog, der henvender sig til brede lag af lokalhistorisk interesserede i eller uden for landsdelen.

For lettere at kunne orientere sig i det vældige materiale til belysning af vor landsdels historie, som er publiceret i *Sønderjyske Årbøger* siden 1940, er en indholdsfortegnelse ved at blive udarbejdet af overbibliotekar N. Kragh Nielsen. Den vil sandsynligvis foreligge før næste årsmøde.

En sådan indholdsfortegnelse foreligger nu for vort andet tidsskrift, *Sønderjysk Månedsskrift*, for årene 1945–74. Også her er det Kragh Nielsen, der har udarbejdet oversigten, som er nøglen til en næsten overvældende mængde bidrag, navnlig til sønderjysk personal- og lokalhistorie. Denne oversigt vil sammen med Aage Bondes for årene 1924–44 være en uvurderlig hjælp for de lærere, der i historieundervisningen vil gøre brug af lokalt stof.

Om selve *Sønderjysk Månedsskrift* kan oplyses, at det i 1976 udsendes i et omfang på knap 500 sider eller gennemsnitlig 6 til 7 artikler om måneden. Hertil kommer så Fr. Rudbecks grænselandsdagbog, der kan benyttes som en praktisk nøgle til aktuelle begivenheder nord og syd for grænsen. Også den af N. Kragh Nielsen udarbejdede oversigt over avisartikler med historisk indhold er et nyttigt og værdsat redskab. På ny har takket være velvilje fra amtskommunen og museumsrådet et dobbelthæfte, der indeholder museumsstof, og som er delvis særtryk af museumsårbogen, kunnet udsendes i juni måned.

Selv om det måske kan virke som lidt selvpral, må det dog nok tilstedes een, der ikke selv er medlem af redaktionen, at nævne, at *Sønderjysk Månedsskrift* er det eneste danske, historiske månedlige tidsskrift, der har kunnet udgives i over et halvt sekel. Det vidner ikke blot om en dygtig redaktion, men også om stor trofasthed blandt holderne. En lille dråbe malurt i bægret har dog ved denne årsstatus ikke kunnet undgås, idet holdertallet efter forhøjelsen af prisen fra 42 til 52 kr. har vist en lidt vigende tendens. Medens abonnentallet den 1. april 1976 var 1524, var det 1. april i år sunket til 1478, men der har efter 1. april igen været en tilgang, så at vi nok nu ligger på lidt over 1500 holdere.

Vender vi os til serien: *Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland*, har medlemmerne før jul fået kendskab til, at redaktør Aksel Lassens i dobbelt forstand vægtige værk: Valg mellem tysk og dansk, der fylder ikke mindre end 549 sider, er udsendt. Også dette værk, der indeholder valgtallene for de enkelte sogne 1867–1968, og som derfor bærer undertitlen: Hundrede års folkevilje i Sønderjylland, vil takket være sine mange lokale oplysninger i tabeller og tekst være en guldgrube for lokalhistoriske interesserede pædagoger og lokalhistorikere i øvrigt. Til udgivelsen er der modtaget støtte fra Carlsberg-Fondet og Dansk Kultursamfund.

A. Pontoppidan Thyssens bog: Vækkelse, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland 1815–50, som jeg kunne give en kort, uofficiel meddelelse om ved sidste årsmøde, nåede knap nok at blive færdig fra trykkeriet før 1. april, men bogen, der næsten er lige så stor som Aksel Lassens, og som ligeledes indeholder et væld af oplysninger fra hele landsdelen, er nu ved at blive udsendt til abonnenterne.

Under forberedelse til udsendelse i serien er Holger Hjelholts biografi af departementschef A. Regenbug, hvortil der er givet tilsagn om støtte fra Carlsberg-fondet. Den foreligger i ombrudt korrektur. Lars N. Henningsens bog om fattigvæsenet i de sønderjyske købstæder i årene ca. 1740–1840 foreligger i spaltekorrektur. Til denne bog er der modtaget støtte fra Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og Sparekassen Syd-jyllands Haderslev-afdeling. Begge disse bøger skulle være klar til udsendelse hen på efteråret. Noget senere, måske først i næste beretningsår, kan Thade Petersens efterladte omfangsrige manuskript om Rømø udsendes. Chr. Stenz er ved at gøre manuskriptet klart til trykken. Dets udgivelse er sikret takket være støtte fra Rislum-Fonden, Skærbæk kommune og George og Emma Jorck's Legat. Overarkivar Aage Rasch's efterladte manuskript om den slesvig-holstenske kanal, til hvis udgivelse der er lovet tilskud fra det humanistiske forskningsråd, vil nu af arkivar Birgitte Dedenroth-Schou blive gjort klart til trykning. Også denne bog vil først foreligge om et års tid. Beklageligvis har der været nogen forsinkelse med L. S. Ravns store biografiske værk om de nordslesvigske lærere 1814–1920, men vi håber at finde en antagelig løsning af udgivelsen.

Med hensyn til bind II af *billedværket*, der skal omfatte tiden 1864–1920, er der godt nyt at melde, idet fhv. museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg, nu er godt i gang med udvælgelsen af billedmaterialet, og fhv. rektor A. Feilberg Jørgensen har lovet at skrive teksterne. Udgivelsen kan først ventes at finde sted op imod jul 1978. Rent økonomisk set er udgivelsen af billedværkets bind II den største opgave, Historisk Samfund hidtil har påtaget sig, idet der regnes med, at de samlede udgifter ved udgivelsen vil komme op på ca. 300.000 kr. Det er godt, at vi af overskuddet på de to tidligere udsendte bind har samlet os en garantikapital på ca. 170.000 kr. Forhåbentlig bliver det dog ikke nødvendigt at bruge disse penge. I øvrigt er der kun ca. 600 eksemplarer tilbage af bind I, der er blevet trykt i 25.000 eksemplarer, medens beholdningen af bind III er noget større. Må-

ske bliver vi i løbet af relativ kort tid nødt til at lade trykke et nyt oplag af bind I, men først skal vi have bind II fordøjet.

I serien *Sønderjyske Levnedsløb* eller den såkaldte lille serie er J. H. Jensens meget værdifulde erindringsbog: *Landsbylærer i genvundet land*, blevet trykt i 1500 eksemplarer. Den udkom kort før 1. april, trykt med støtte fra Sønderjyllands amtskommune og Lundtoft kommune. Denne fremragende bog sælges godt, og vi anbefaler medlemmerne at sikre sig et eller flere eksemplarer, medens tid endnu er. Som næste bog i serien følger med overbibliotekar Gustav Auring som redaktionssekretær Hans Jørgensen Hansens erindringsbog, hvortil der er modtaget støtte fra Mads Clausens Mindefond. Dernæst følger hjemmeværnskonsulent Peter Møllers ungdomsminder fra Haderslev og Edith Hedegaard Andersens erindringer fra Halk kro, til hvis udgivelse der foreløbig er lovet støtte fra Haderslev kommune. Til udgivelse af H. J. Muusmanns erindringer fra Vodder og Krage-lund er der lovet støtte fra H. P. Hanssens Mindefond. Herudover har redaktionen nogle manuskripter, hvis udgivelse der endnu ikke er taget endelig stilling til. Også af rent praktiske grunde er det nødvendigt at vente lidt med udgivelsen, idet vi skal passe på, at markedet ikke bliver overfyldt. Det kan mærkes på salget, når vi udsender flere bøger samtidigt eller med kort tids mellemrum.

Historiske Samlinger har ligesom tidligere år modtaget betydelige gaver af billeder, men har endvidere mod betaling erhvervet fotografiske aftryk af plader og andre negativer. Især bør nævnes, at vi har lånt en stor samling fotografiske plader fra Rømø, som en dygtig amatørfotograf, dr. Voswinkel, har taget efter århundredskiftet. Der er mange gode motiver iblandt, som kan bruges til illustrering af Thade Petersens Rømø-bog. Endvidere er vi i øjeblikket ved at få taget kopier af en pladesamling, der stammer fra en fotograf i Tinglev, men med motiver fra Nordborg-egnen. Dette sker i samarbejde med Tinglev og Nordborg lokalhistoriske arkiver – et samarbejde, som vi påskønner meget. I øvrigt er arbejdet med ordning og registrering af billederne fortsat af fruene Gribsvad, Schaumburg og Wive. Fotograf Th. Christesens store samling af soldaterbilleder er således blevet ordnet, og dubletter er sendt til Hærens Arkiv, Rigsarkivets 3. afdeling. For tiden er man i færd med at ordne og registrere den billedsamling, der for et par år siden blev overført fra Åbenrå byhistoriske Forening. Fra denne forening vil der blive givet et tilskud på 3000 kr. til pakkemateriale. Efterhånden som registrering og ordning af billedarkivet skrider frem, bliver billederne også mere og mere benyttede til gengivelse i bøger, tidsskrifter, dagblade, TV og udstillinger. Også småfilmene vises med mellemrum. Ved Historisk Samfunds tillidsmandsmøde den 5. februar vises således et par film fra genforeningstiden, og medlemmer af idrætsforeningen Å.G.S. i Åbenrå har fået forevist en film optaget i 1932 af v. Münchow fra fagenes fest i Åbenrå og et idrætsstævne i tilslutning hertil. Fru Gribsvad har vist en film om besættelsestiden, optaget af redaktør C. J. Bech, for Åbenrå Turistforening.

Båndsamlingen er kun blevet forøget med et par bånd. Den meget beskedne årlige bevilling på 15.000 kr. fra Dansk Kultursamfund tillader ikke den store ekstravagance. Men der er imidlertid håb om, at samlingernes mere midlertidige karakter kan afløses af en fastere ordning, som også skulle kunne indebære, at der med tiden kan blive flere midler til rådighed.

Om den mere *folkelige virksomhed i amtskredsene*, som er et meget betydningsfuldt og såre vigtigt led i foreningens arbejde, kan der også bringes gode og positive oplysninger. Det tidligere omtalte møde den 5. februar med tillidsmænd og medlemmer af amtsudvalgene samlede 56 deltagere. Derudover har der i amtskredsene været arrangeret 4 foredrag med 187 tilhørere, 11 lysbilledforedrag med 726 tilhørere, 3 udflugter og byvandring med 134 deltagere, i alt 17 arrangementer med 1047 deltagere. Lægges hertil deltagerantallet fra Historisk Søndag, der arrangeredes af Haderslev amtskreds den 1. august, når vi i amtskredsene op på 18 arrangementer med i alt 1291 deltagere. Hertil kommer så årsmødet og den såkaldte store egnsvandring, der begge er arrangerede centralt af styrelsen, med henholdsvis 110 og 320 deltagere. Alt i alt har der altså været 20 arrangementer med ca. 1700 deltagere. Disse tal kan vel tages som udtryk for, at mødetrætheden ikke kan være så overvættet stor. I øvrigt er det interessant at bemærke, at lysbilledforedragene samler betydeligt flere tilhørere end almindelige foredrag.

Blandt lysbilledforedragene skal især nævnes museumsinspektør Hans Stiesdahls foredragstourné om voldsteder og professor Axel Steensbergs tourné med foredraget om de sønderjyske bøndergårde.

Egnsvandringen, der på grund af Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Åbenrå måtte flyttes til dagene 18. og 19. september, gik i år under kyndig ledelse af fhv. museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg, til Lyksborgs slotte og herregårde. Det var forudset, at tilslutningen ville blive så stor, at udflugten måtte doubleres, og vi står i stor taknemmelighedsgæld til hertug Peter af Slesvig-Holsten og hans fætter prins Friedrich for den store og hjertelige gæstfrihed, vi nød. Foruden Lyksborg fik vi lejlighed til at se Grünholz med dets fornemme inventar, vi passerede hertugens privatbolig Bienebæk med dens pragtfulde udsigt over Slien og sluttede på Louisenlund, landgreve Carl af Hessens sommerresidens, nu indrettet til kostskole. Vi skylder Knud Kristensen, Hugo Lildholdt og Erland Møller, der har haft besværet med den praktiske tilrettelægning af egnsvandringen, stor tak for veludført arbejde.

Ligesom sidste år har arkivar J. Witte sidste efterår ledet et *kursus* på landsarkivet for personalhistorikere, og vi håber, at et lignende vil kunne arrangeres til efteråret.

Af andre begivenheder kan nævnes, at *Dansk historisk Fællesforening*, der er moderforeningen for alle danske historiske foreninger og institutioner, holdt sit årsmøde den 27.-29. august i Åbenrå. Sammen med Historisk Samfund for Als og Sundeved og Åbenrå byhistoriske Forening var vi med til

at planlægge og afvikle de lokale arrangementer, hvoraf særlig skal nævnes en sønderjysk aften på Folkehjem, hvor Holger Jacobsen fortalte om Jomfru Fanny og C. Jensens spillemandsorkester underholdt sammen med vor syngende bonde Hans Schmidt. Til dette arrangement, der blev betalt af amtskommunen, var hele styrelsen, vore æresmedlemmer og andre nære medarbejdere med ledsagere indbudt.

Ser vi tilbage på året, der gik, kan vi konstatere, at vi har udsendt næsten 1600 sider på tryk, heri ikke medregnet A. Pontoppidan Thyssens bog, og at mange hundrede sider er under forberedelse. På det folkelige område har vi haft en virksomhed med møder og udflugter, som kan måle sig med de bedste år, vi hidtil har haft. Vi har god grund til at være taknemmelige for den støtte, vi har modtaget fra stat, amtskommunen, primærkommuner og private fonds, thi uden denne hjælp ville det slet ikke være muligt at drive en virksomhed af dette omfang, som Historisk Samfund har fået. Men især vil jeg gerne rette en tak til de mange inden for styrelse, udvalg og tillidsmændenes kreds, som i fælles interesse for det historiske arbejdes betydning i denne landsdel afser ikke blot tid, men ofte også har direkte udgifter i forbindelse hermed. Og denne tak skal også gælde de mange bidragsydere til vore tidsskrifter og medarbejdere på kontoret og i Historiske Samlinger.

Formandens beretning godkendtes enstemmigt, hvorefter kassereren, fhv. bankdirektør H. Lildholdt, aflagde det reviderede regnskab, som ligeledes blev godkendt af forsamlingen.

På valg til styrelsen var Werner Christiansen, Knud Fanø, Johan Hvidtfeldt, H. P. Jensen og Knud Kristensen, der alle blev genvalgt.

Under Eventuelt ønskede fru Thora Hammerich, at der blev givet mulighed for kørsel til årsmødet for de medlemmer, navnlig ældre, der ikke selv havde bil, og formanden lovede at undersøge mulighederne for at skaffe kørelejlighed.

Derefter gav formanden en redegørelse for planerne for Den store Egnsvandring samt Historisk Søndag 1977. Næste årsmøde afholdes i Sydslesvig, om muligt i Ladelund med foredrag om hollænderne, der kom hertil og døde i Ladelund koncentrationslejr. Da ingen yderligere ønskede ordet, sluttede dirigenten årsmødet.

Efter kaffebordet fortalte fhv. landsarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen veloplagt om Den unge H. P. Hanssen og Sundeved.

Regnskab for året 1.-4.-76 til 31.-3.-77

<i>Indtægter:</i>	<i>Udgifter:</i>
Beholdning pr. 1. 4. 76 .. 194.825,60	Sønderjyske Årbøger 86.048,23
Medlemsbidrag 86.924,05	Skrifter 197.248,36
Salg af skrifter 54.677,80	Sønderj. Månedsskrift .. 130.729,67
<i>Sønderj. Månedsskrift:</i>	Kontorhold 11.717,63
abonnementer, annoncer 142.238,29	Lønninger 59.245,63
tilskud 25.000,00	Møder o. l. 5.715,34
Andre tilskud 221.640,60	Repræsentation 911,50
Renter 22.919,62	Forsikringer o. l. 1.155,10
	Bidrag til amtskredsene .. 4.400,00
	Kontingent S.L.F. 3.655,40
	Egnsvandring 1.156,45
	Historisk Søndag 2.134,20
	Porto 3.203,45
	Foredrag 4.756,65
	Annoncer, fælleskata-
	log o. l. 3.916,93
	Telefon m. m. 2.416,00
	Diverse 6.511,01
	Beholdning pr. 31. 3. 1977 223.304,41
Kr. 748.225,96	Kr. 748.225,96

Status pr. 1. april 1977

<i>Aktiver:</i>	<i>Passiver:</i>
Beholdning 223.304,41	Henlagt til:
Udestående for salg 22.700,00	Sdj. Fattigvæsen 30.612,03
Lønrefusion 9.142,74	Billedværket, bd. 2 og 4 171.531,66
Underskud at overføre	Rømø 30.946,94
til næste år 37.266,12	Hans J. Hansens erindr. 10.000,00
	Egnsvandringfond 4.152,64
	Forudbetaling fra amtet.. 36.870,00
	Skyldig moms 9.300,00
Kr. 293.413,27	Kr. 293.413,27

Foranstående regnskab har vi revideret og fundet i overensstemmelse med bilag, giro- og bankkonti.

Åbenrå, den 11. maj 1977.

sign.: Sv. Lyck.

sign.: C. O. Henningsen.

Tillæg til medlemsfortegnelsen

Efterfølgende supplement til den i årene 1955 til 1976 offentliggjorte medlemsfortegnelse for Historisk Samfund for Sønderjylland medtager som i de foregående år i afganglisten kun de afdøde medlemmer, hvis død er kommet til vort kendskab, medens tilgangslisten omfatter alle nye medlemmer i alfabetisk rækkefølge.

Pr. 31. marts 1977 udgør medlemstallet 2660, der fordeler sig på Sønderjylland og det øvrige land samt udlandet som følger:

Haderslev by	169	Åbenrå by	253
Haderslev amt	333	Åbenrå amt	289
Sønderborg by	85	Sydslesvig	179
Sønderborg amt	160	Storkøbenhavn	284
Tønder by	127	Øvrige Danmark	491
Tønder amt	254	Udlandet	36

Afgang ved død

Andersen, N. P., handelsmand, Ringsted	Larsen, Viggo, gårdejer, Skodborg
Bang, H. O. C., pastor emer., Bjerne	Lind, Edith, frue, Gram
Biering, Ingeborg, provstinde, Sønderborg	Ludvigsen, Chr., landsdommer, Virum
Filtenborg, P., provst, Gram	Nielsen, H. E., fhv. amtsforvalter, Åbenrå
Hansen, Hans H., apoteker, Haderslev	Nørrelykke, C., redaktør, Hjørring
Hofgaard-Møller, A., sparekasse- direktør, Broager	Petersen, C., bibliotekar, Nordborg
Jacobsen, Erik Th., provisor, Nakskov	Petersen, Johanne, frue, Bylderup
Jensen, Gregers, læge, Augustenborg	Rasmussen, S., skovfoged, Granholdt
Johansen, Fr., fhv. direktør, Åbenrå	Schytt, Otto Lawaetz, toldforvalter, Gråsten
Johannsen, W., advokat, Flensborg	Svensson, K., frue, Haderslev
Klokhøj, A. H., oberst, Nyråd	Thomsen, P. P., kæmner, Løgum- kloster
Knudsen, Nis, pens. lærer, Bylderup Bov	Wogensen, Alfred, kreditforeningsfm., Haderslev
Larsen, S. Pindstrup, gårdejer, Hjaruplund	Wortmann, Henrik, Padborg

Tilgangsliste

- Andelsbanken, Gram
 Andersen, Niels P., Åbenrå
 Bang, H., lærer, Silkeborg
 Bastholm, Ellen, Løgumkloster
 Bladt, Hans, Genner
 Bonde, Niels H., gårdejer, Skovhuse
 Bonefeld, Kresten, gårdejer, Pøl
 Borrits, Aase, Viby J.
 Brodersen, Sophus, førstelærer,
 Korup Huse
 Buhl, Anna, sygeplejerske, Løgum-
 gårde
 Busk-Jepsen, John, sognepræst,
 Øster Lindet
 Bylling, Hans J., møllejer, Aller
 Chantelou, Paul, journalist, Højer
 Christensen, Anne, lægesekretær,
 Morud
 Christensen, Friis, førstelærer, Bevtoft
 Christiansen, H. C., gårdejer, Rørkær
 Dahl, Niels Chr., Viby J.
 Dall, Hans, Dalbo, Hejls
 Doege, Immo, lektor, Åbenrå
 Fick, Esther, frue, Sønderborg
 Frandsen, Anne Marie, frue, Holbøl
 Frederiksen, Hans Fabricius, sogne-
 præst, Skodborg
 Fredsted, Jens Have, gårdejer,
 Grønnebæk
 Fryland, Knud, journalist, Haderslev
 Gamborg, Anders, Langetved
 Gjellerups Boghandel, København
 Gram Bank, Gram
 Hansen, Anders R., gårdejer, Nr.
 Sejerslev
 Hansen, Hans Schultz, Bolderslev
 Hansen, L. H., købmand, Sommersted
 Hansen, Per Høyer, stud. mag.,
 Flensborg
 Hansen, Ruth Gunde, overassistent,
 Virum
 Hansen, Søren, gårdejer, Højrup
 Heinberg, Hugo, redaktør, Char-
 lottenlund
 Holm, J. Chr., Langetved
 Holm, Tinne, lærer, Gram
 Haase & Søn, København
 Ingesmand, Per, stud. mag., Århus
 Jacobsen, Kaj, direktør, Virum
 Jensen, Ellen, frue, Bjerningrød
 Jessen, Christian, præst, Haderslev
 Joost, Erik, grosserer, København V
 Juhl, Arne, halbestyrer, Rødding
 Juhl, Johs., præst, Sønder Sejerslev
 Juhl, Kathrine, frue, Langetved
 Jørgensen, Svend Nørgaard, chauffør,
 Rødding
 Kindberg, Arne, gårdejer, Nybøl-
 gård
 Kjer, Jeppe, Halk
 Knudsen, Iver Rye, premierløjtnant,
 Tinglev
 Kristensen, K. I., lærer, Slesvig
 Krouel, Alfred, politiassistent,
 Rødovre
 Kuntz, Christian, assurandør, Søn-
 derborg
 Kürstein, Blide P., bibliotekar,
 Flensborg
 Larsen, Erik, landmand, S. Sejerslev
 Larsen, Erling, socialinspektør, Ribe
 Lauesgaard, Einar, gårdejer, Gråsten
 Hovedgård
 Lauridsen, F. Møller, sognepræst,
 Kværs
 Laursen, K. N., sognepræst, Mjolden
 Lawaetz, J. T., prokurist, Åbyhøj
 Lind, Aksel, gårdejer, Haderslev
 Linnert, Peter L., gårdejer, Højer
 Lund, Adolf, gårdejer, Højer
 Lund, Asger, gårdejer, Højer
 Lund, Ellen, frue, Fole
 Lund, Erik, gårdejer, Emmerlev
 Lund, Jens, lærer, Tommerup
 Lund, Johannes H., gårdejer, Højer
 Lund, Niels S., gårdejer, Emmerlev
 Lystbæk, Laurits, gårdejer, Errested
 Løbner, Annelene, frue, Åbenrå
 Mathorpe, Uffe, civiløkonom,
 Fredericia
 Mathiesen, Ingrid, afdelingssyge-
 plejerske, Haderslev
 Mathiesen, Knud, gårdejer, Sdr.
 Sejerslev
 Møllegaard, Hans-Jørgen, stud. mag.,
 Havdrup

- Møller, Hans Jørgen, gårdejer,
Stepping
- Møller, Viggo, Skrydstrup
- Nicolaisen, Peter, Bredebro
- Nielsen, Andre, overvagtimester,
Højer
- Nielsen, Asta, frue, Rinkenæs
- Nielsen, Erik, skovrider, Åbenrå
- Nielsen, Erling, overlæge, dr. med.,
Odense
- Nielsen, Eva, rektor, Åbenrå
- Nielsen, Lilli, frue, Ballum
- Nielsen, Monrad, gårdejer, Højer
- Nielsen, Niels Kr., Brandrup J.
- Nielsen, Thorvald, gårdejer, Gram
- Niemann, A., revisor, Haderslev
- Nilsson, Birger, København
- Nissen, Didde, frue, Haderslev
- Olsen, Egil, bestyrer, Gram
- Olsgaard, Poul, Halk
- Ottosen, Inger M., gymnasieover-
lærer, Flensborg
- Paulsen, Per Benny, maskinarbejder,
Esbjerg
- Pedersen, Poul A., gårdejer, Kær-
bølling
- Peitersen, Carl Verner, København S
- Petersen, Inger, lærer, Kruså
- Petersen, Peter, Stepping
- Petersen, Aage, og frue, Haderslev
- Posselt, Henrik, Sønderborg
- Poulsen, V., direktør, Haderslev
- Paasch, H., funktionær, Slesvig
- Ranum Statsseminarium, Ranum
- Rasmussen, Markus, pensionist,
Genner
- Rasmussen, Aage, statshusmand,
Ladegård
- Raun, A., Kjællingkær
- Ravn, Jakob, gårdejer, Simmersted
- Refslund, Caroline, Hellerup
- Rossen, Hans, fabrikant, Gram
- Rosengreen, Bjørn, cand. phil.,
København
- Rübner, S., ingeniør, Broager
- Rødekro bibliotek, Rødekro
- Raahauge, A., overdyrlæge, Tønder
- Salomon, Kim, Lund, Sverige
- Schmidt, Erik, gårdejer, Olmersvold
- Schmidt, Nis Hansen, København
- Schmidt, Peter, gårdejer, Bevtoft
- Schultz, Ejnar, gårdejer, Christians-
feld
- Stengaard, Søren, boghandler,
Vamdrup
- Stokbæk, Holger, lærer, Emmerlev
- Staal, William, tandlæge, Gram
- Sørensen, Chr., lærer, Arnum
- Sørensen, Hammer, kaptajn, Starup
- Sørensen, Søren, sparekassebestyrer,
Sdr. Sejerslev
- Tast, Johs., sognepræst, Stepping
- Thomsen, Inger Sophie, Visby
- Thomsen, Jørgen Ulrik Refslund,
hospitalsforvalter, Augustenborg
- Tägil, Sven, professor, Lund, Sverige
- Vollertsen, Nils, lærerstuderende,
Lyrskov
- Volt, Jørgen, lærer, Hovslund
- Weis, J., ingeniør og bygmester,
Bevtoft
- Wiborg, J. K., rentier, Christiansfeld
- Winberg, Aase, lærer, Slesvig
- Ægidius, Jørgen, overlæge, Åbenrå

